

Oversigter

BROCKDORFF-RANTZAU I TYSK HISTORIOGRAFI

AF

CARSTEN DUE-NIELSEN

“... Sorel once wrote that in times of crisis revolutionaries must become diplomats and diplomats revolutionaries. Brockdorff-Rantzau was such a man, a man capable of changing. Within a span of a few weeks he developed a foreign policy far in advance of his time ... Brockdorff-Rantzau had one ultimate objective – the solidarity of Europe and world co-operation. He had an exceptionally clear insight into the interdependence of international, national and social issues ... Again and again he pleaded for international economic and social solidarity. It was only with this idea in mind that he wrote in his letter of resignation of the German nation’s right to existence and of its world mission to champion the idea of democracy.”
(Otto-Ernst Schüddekopf, 1969)

»... Die Charakterisierung Brockdorff-Rantzaus nannte treffend seinen Ehrgeiz, den Willen, unabhängig von Parteien seine Ziele zu verfolgen und »national« zu regieren, und den auffallenden Mangel an innenpolitischen Verständnis... die Noten... enthielten einen propagandistischen Effekt; sie sollten alle diejenigen zufriedenstellen und bestärken, die in erster Linie die nationale Grösse und Ehre im Sinn hatten ... der Weg, auf den er sein Programm in die Wirklichkeit umsetzen wollte, forderte schärfste Kritik.«
(Peter Krüger, 1973)

Citaterne illustrerer, at Brockdorff-Rantzau er en omstridt skikkelse i tysk historiografi.

Som diplomat i den wilhelminske periode, senest som ambassadør i København 1912–18, som statssekretær og udenrigsminister i Weimarrepublikkens første år 1918–19, og som ambassadør i Moskva 1922–28 spillede Ulrich Graf Brockdorff-Rantzau (1869–1928, i det følgende kaldt Rantzau) en ikke uvæsentlig rolle i betydningsfulde faser i Tysklands udenrigspolitik i det 20. århundrede.

I kraft af sin placering forbinder han tysk politik fra perioden før og under 1. verdenskrig med mellemkrigstiden. Undersøgelser af hans po-

litik kan måske derfor bl. a. kaste lys over diskussionen omkring kontinuiteten i Tysklands udenrigspolitiske mål og strategi i dette århundrede.

Denne oversigt vil koncentrere interessen omkring Rantzau i hans tid som ansvarlig for udenrigspolitikken i 1919. Den rolle, han før og siden spillede i tyske initiativer under krigen og i Rapallo-politikken, vil kun i stærkt begrænset omfang blive inddraget som supplement.

Det er almindeligt antaget, at der var tale om en høj grad af identitet mellem den tyske udenrigspolitik i første halvdel af 1919 og Rantzau. Hans politik og rækkevidden af hans indflydelse vil være et hovedemne for den følgende diskussion. Kun i begrænset omfang vil denne politik blive set i en kronologisk og emnemæssig sammenhæng med andre aspekter af tysk politik.

Som antydning af de indledende citater har opfattelsen af Rantzau imidlertid ikke været entydig. Et andet hovedemne for oversigten vil derfor være et forsøg på at identificere hvori uenigheden består mellem de historikere, der har beskæftiget sig med Rantzau, og hvilke faktorer, der kan tænkes at have bestemt denne.

Gennemgangen er søgt struktureret omkring de 2 emner. Det har først været tanken at beskrive Rantzau og hans politik, ikke på grundlag af primært materiale, men ud fra litteraturen om ham. Derved belyses samtidig emnerne for de dybtgående divergenser mellem forskerne, således at baggrunden skabes for analysen af historiografien. Oversigten er derfor disponeret således, at de vigtigste enkelte værker præsenteres først, dog efter en kort omtale af det til rådighed værende materiale. Dernæst følger gennemgangen af forskernes stillingtagen til en række enkeltproblemer i Rantzaus politik, ordnet efter hovedemnerne: beslutningssystem, personlighed, virkelighedsbillede, mål og strategi. Oversigtens anden hoveddel rummer tilløb til en analyse og forklaring på de temmelig divergerende opfattelser, de refererede forfattere har fremlagt. Den består dels i en gennemgang af de dominerende skoler i tysk samtidshistoriografi, dels i korte afsnit om historieskrivningens relationer til den samtidige politiske udvikling og tilgængeligheden af kildematerialet.

Medens dispositionen således skulle kunne begrundes logisk, lider den fremstillingsmæssigt af den svaghed, at det er umuligt at undgå en række gentagelser og overlapninger i de enkelte afsnit.

Der er også andre analytiske og fremstillingsmæssige problemer ved at gennemføre denne analyse med dens dobbelte sigte. I gennemgangen af de enkelte historiske problemer er det en oplagt risiko at overfortolke de anvendte værker, ved at stille spørgsmål til dem vedrørende Rantzaus politik, som forfatterne måske næppe har overvejet grundigt, fordi de har benyttet andre analytiske kategorier end de i oversigten anvendte. En anden vanskelighed er det i fremlæggelsen at holde egne synspunkter

på de historiske problemer ude fra den præsentation af den historiske ramme, der er nødvendig for at kunne placere forskernes synspunkter. Det har netop ikke været tanken her at tage stilling til det saglige indhold i forfatterens resultater, men det kan næppe helt undgås. I analysen af historiografien befinder oversigten sig på gyngende grund. Parallele enkeltundersøgelser, der kan foreskrive metode og opvise resultater, er særdeles fåtallige, i hvert fald for samtidshistoriens vedkommende. Hertil kommer, at oversigterne over de bredere historiografiske strømninger sjældent giver præcise oplysninger om enkelte forfattere eller skolars synspunkter, arbejdsmetoder og ideologisk-politiske udgangspunkter. Tillige er det – desværre for historiograferne – således, at kun få forfattere angiver deres politiske, ideologiske og teoretisk-metodiske grundlag for den påvirkning, de har modtaget fra andre forskere. Sådanne bekendelser ville vel i øvrigt næppe umiddelbart kunne accepteres af historiografen. Det er følgelig med stor betænkelighed, oversigten forsøger at placere de analyserede forfattere, og risikoen for fejlfortolkninger er åbenbar.

Det må yderligere indledningsvis nævnes, at Rantzau og den tyske udenrigspolitik i 1919 vil blive anskuet ud fra især de senere års debat først og fremmest i den tyske forbundsrepublik. Denne debat kan næppe betegnes som en af de store meningsudvekslinger i nyere tysk historiografi, der som Fischer-debatten om de tyske udenrigspolitiske mål før og under 1. verdenskrig, tolkningen af Rapallo og af Stresemanns politik samt naturligvis ikke mindst diskussionen om perioden fra 1933 til 1945 har bragt talrige indlæg fra de betydeligste tyske samtidshistorikere og ofte har rejst metodiske og teoretiske problemer. Alligevel er den næppe uden interesse for så vidt som det er muligt at illustrere generelle synspunkter på tysk historieskrivning ved hjælp af en undersøgelse på dette begrænsede felt.

For en række af de værker, der i det følgende skal omtales, er det karakteristisk, at deres hovedsigte ikke er denne artikels emne.¹ Det er derfor naturligt, at deres analyse af den tyske udenrigspolitik og særlig Rantzaus rolle i den i 1919 har taget udgangspunkt i forskellige aspekter. Man har eksempelvis set dette emne i forhold til Rusland, i forhold til de allierede magter generelt, i enkeltspørgsmål som det økonomiske, eller man har lagt hovedvægten på forholdene i den tyske beslutningsproces.

Opfattelsen af Rantzau ud fra et sådant specifikt aspekt vil imidlertid oftest være ledsaget af et billede af hans personlighed såvel som af hans

¹) Debatten om den tyske politik i 1919 har været beskeden sammenlignet med de talrige publikationer om de allieredes politik på Versailleskonferencen. Der har været tendens til at beskæftige sig med Tyskland alene som objekt og altså tage samme synspunkt som de stater, hvis politik faktisk føres igennem.

og regeringens generelle politik. Man kan måske derfor benytte disse værker til en detaljeret beskrivelse af en række enkelte sider af Rantzaus politik samt til en karakteristik af den specifikke debat mellem forfatterne, der delvis kan opfattes som en diskussion af den myte, der dannedes omkring ham.

I

Kildegrundlaget for de foreliggende fremstillinger er gennem det sidste halve århundrede blevet stadig mere omfattende. Det samtidige materiale i form af offentlige taler, proklamationer, avisartikler og hastigt udkomne erindringer suppleredes af de tyske aktpublikationer, der indgik som et led i den tyske politik allerede fra sommeren 1919. De sidste er imidlertid af ringe værdi for analysen af de interne tyske overvejelser. Vigtigere er her de udgivne erindringer fra implicerede beslutningstagere, en kildegruppe af et noget blandet indhold, som er fortsat gennem de følgende 50 år, og som vel må siges efterhånden at bygge på en imponerende hukommelse.

De fremstillinger, der publiceredes i det første tiår, havde mange detaljer og analyser af den tyske politik og kampen omkring dens tilblivelse.² Først langt senere etableredes imidlertid et fast kildegrundlag herfor i form af interne ministerielle dokumenter. I 1941 offentliggjorde Alma Luckau³ en række dokumenter og breve fra den daværende ministerialdirektør Walter Simons arkiv, der var bragt ud af Tyskland i 1939.⁴ Herigennem skabtes en vis indsigt i de interne overvejelser i den tyske fredsdelegation i Versailles i maj og juni 1919, samt ved offentliggørelsen af nogle interne memoranda fra marts og april 1919 oplysning om de tyske forhåndsforventninger til fredsbetingelserne. Endvidere kastedes bl. a. lys over det stærkt diskuterede spørgsmål om Rantzaus tale ved overrækkelsen af fredsbetingelserne den 7. maj, idet 3 ret divergerende udkast aftryktes.

Allerede i 1929/30 havde Rantzaus broder Ernst Rantzau bemyndiget Erich Brandenburg til at skrive en egentlig biografi baseret på Rantzaus arkiv.⁵ Da Brandenburg i 1932 var færdig med sit værk, der nærmest havde karakter af en række dokumenter med forbindende tekst, indsendte han sit manuskript til Auswärtiges Amt, der nedlagde forbud mod offentliggørelse. I 1934 beslaglagdes Brandenburgs manuskript og

² Eksempelvis Karl Friedrich Nowak: Versailles. Berlin 1927.

³ Alma Luckau: The German Delegation at the Paris Peace Conference. New York 1941.

⁴ Luckau s. VI, X.

⁵ Herbert Helbig: Die Moskauer Mission des Grafen Brockdorff-Rantzau. Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte. 1955, s. 286 ff.

Rantaus papirer. Samme år blev det tilbagegivet forfatteren igen, men i 1941 beslaglagdes det påny på foranledning af udenrigsministeriet.

Ved krigens slutning i 1945 faldt arkivet sammen med hovedparten af de øvrige ministerielle arkivalier i de vestallieredes hænder og førtes til London og Washington. Her mikrofilmedes de samlede tyske arkiver næsten in extenso, men materialet gjordes ikke fuldt tilgængeligt for forskningen. De omfattende arkiver blev først fra slutningen af 1950-erne benyttet af de vesttyske historikere.⁶

Allerede på et tidligere tidspunkt var imidlertid en del af materialet blevet anvendt. Brandenburg havde foretaget en række afskrifter af dokumenter fra Rantaus arkiv, og disse havde undgået beslaglæggelsen. Da Herbert Helbig i 1946 efter Brandenburgs død gennemsøgte kælderen i dennes udbombede hus, fandt han dette materiale, som han derfor kunne benytte i en artikel fra 1955.⁷

I slutningen af 1950erne og begyndelsen af 1960erne er det samlede tyske aktmateriale blevet katalogiseret⁸ og kan nu erhverves på mikrofilm. Originaldokumenterne er siden blevet ført tilbage til Tyskland og placeret i udenrigsministeriets arkiv i Bonn.

De dokumenter, der ved 2. verdenskrigs slutning faldt i russiske hænder og nu er anbragt i arkiverne i Potsdam og Dresden, har kun været tilgængelige for den vesttyske forskning gennem referater og henvisninger i østtyske og russiske fremstillinger. Det drejer sig om mindre dele af arkivet for udenrigsministeriet, rigskancelliet, visse andre ministerier af betydning for udenrigspolitikken som finans- og handelsministerierne, samt de preussiske og saksiske landsarkiver og visse militære arkiver.⁹

II

I det følgende skal gives en oversigtsmæssig præsentation af en række værker med en kortfattet omtale af deres emne, materiale, metode og resultater.

For en umiddelbar betragtning forekommer den tyske historieskriv-

⁶ Herbert Helbig: *Die Träger der Rapallo Politik*. Göttingen 1958, s. 7. Fritz T. Epstein: *Zur Quellenkunde der neuesten Geschichte*. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 1954, s. 313-25.

⁷ Helbig: *Mission*, s. 287 f. En artikel af Fritz T. Epstein - *Zwischen Compiègne und Versailles* i *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 1955 - benyttede dele af materialet.

⁸ *Index of Microfilms and Records of the German Foreign Ministry and the Reich's Chancellery*, Washington 1958. *A Catalogue of Files and Microfilms of the German Foreign Ministry Archives 1867-1920*. Oxford 1959. *A Catalogue of Files and Microfilms of the German Foreign Ministry Archives 1920-45*, 1-3. Stanford 1962-66.

⁹ Rosenfeld: *Sowjetrussland und Deutschland 1917-22*. Berlin 1960, s. 401-02.

ning i dette århundrede præget af en stadig vekslen mellem dyb splittelse med stærke modsætningsforhold og de dominerende skoler, der trækker sig sejrende ud af de heftige debatter. Et forsøg på en kronologisk inddeling kan derfor dels tage sit udgangspunkt i de spørgsmål, historikerne har diskuteret, dels søge at identificere de opfattelser, der når fra monografierne til oversigtsværkerne og kommer til at stå som udtryk for deres tid.

Den tyske historiografi vedrørende den tyske politik under Versailleskonferencen kan på dette grundlag inddeles kronologisk i 3 perioder hver med sin problemstilling og opfattelse:

1. I 1920'erne og 30'erne fremkom en række værker og artikler om Rantzaus politik og person såvel som om den tyske udenrigspolitik generelt. Grundlaget var dels personlige forbindelser med Rantzau, dels hans egen bog, der udkom i tre udgaver 1920–25.¹⁰

Med politisk udgangspunkt i en national statsopfattelse opfattede man Versailles-freden som et uretfærdigt diktat og den tyske politik, som den formuleredes af Rantzau, som det mest logiske svar herpå. Rantzaus afvisning af fredsbetingelserne blev accepteret og indgik i den tyske konservative historieskrivnings kritik af Weimarrepublikken og dens politikere. Mens der i offentligheden omkring tiden for underskrivelsen i 1919 havde været stærkt delte meninger om den tyske politik,¹¹ blev den konservativt prægede historiografi temmelig enig i sin bedømmelse. Også mere liberalt orienterede identificerede sig med Rantzaus politik. Blandt de talrige artikler og bøger fremtræder *Stern-Rubarths* som et typisk og velformuleret eksempel.¹²

Først med emigranten *Alma Luckaus* bog fra 1941 fremkommer imidlertid en egentlig videnskabelig analyse af den tyske politik op til og under fredskonferencen. På grundlag af adskilligt internt materiale, især hidrørende fra ministerialdirektor Simons, og med anvendelse af den diplomatiske histories traditionelle arbejdsmetode når hun frem til en opfattelse af den tyske politik, der i forhold til den hidtidige tyske historiografi er mere nuanceret, men ikke væsentlig anderledes. Hen-

¹⁰ Graf Brockdorff-Rantzau: *Dokumente und Gedanken um Versailles*. Berlin 1920, 1921, 1925.

¹¹ Jvf. f. ex. *Zentrumavisen »Germania«s* angreb på Rantzau citeret hos Fritz Max Cahén: *Der Weg nach Versailles*, Boppard 1963, p. 334–37.

¹² Edgar Stern-Rubarth: *Graf Brockdorff-Rantzau. Wanderer zwischen zwei Welten*. Berlin 1929. *Europäische Gespräche* 7, 1929, s. 1–47. (Gedenkreden af bl. a. Stresemann). E. Czech-Jochberg: *Die Politiker der Republik*. Leipzig 1933, s. 73–83. L. v. Kohl: *Berliner Monatshefte* 16, 1938, s. 1070–98. P. Laukhard: *Brockdorff-Rantzau contra Versailles*. Berlin 1935. V. Schiff: *So war es in Versailles*. Berlin 1929, s. 14–24. Th. Wolff: *Through Two Decades*. London 1936, s. 221–83.

des erklærede mål er blot at fremlægge sit materiale, men hendes sym-

pati synes klart at tilhøre de tyske forhandlere, som opfattes som forkæmpere for en retfærdig og demokratisk fredsordning.

2. I perioden efter 1945, som interessen i det følgende vil være koncentreret om, gør 2 modsatrettede tendenser i opfattelsen af Rantzau og den tyske politik sig gældende. På den ene side står i begyndelsen emigranten *Holborn*,¹³ der med sin rod i den liberale tyske skole i Weimarrepublikken nu går i rette med den tyske udenrigspolitik, som han ikke finder taktisk klog. En anden amerikaner med tyske rødder, *Klaus Epstein*, forholder sig også skeptisk til den Rantzauske linie i tysk politik.¹⁴

På den anden side står fortsætterne af den nationale tyske tradition, der som *Helbig*¹⁵ og *Euler*¹⁶ forsvarer forsøgene på en aktiv tysk udenrigspolitik på et juridisk-moralsk grundlag. Forsøg på en neutral holdning til denne uenighed repræsenteres af f.eks. *Zimmermann*.¹⁷

Holborns emne er den tyske udenrigspolitik og det apparat, ved hvilket den føres i perioden 1918–23. Han henviser alene til publiceret materiale, men må formodes at tolke det i lyset af sit førstehåndskendskab til en række af de implicerede personer. Bag hans essayistiske form skjuler sig en omhyggelig kildebehandling af dokumentmateriale og memoirer. Medens *Holborn* i et skrift fra 1932¹⁸ vendte sig mod de allieredes fortolkning af krigsskyldsspørgsmålet – uden at gå meget ind på den officielle tyske politik – og anlagde et juridisk-moralsk grundsynspunkt, er han i 1953 kritisk overfor den tyske målsætning og ikke mindst den strategi og taktik, Rantzau anlagde.

Epsteins emne er en biografisk skildring af *Erzberger* og den samtidige tyske inden- og udenrigspolitik. Han arbejder med det biografiske og dokumentariske materiale, han har haft adgang til, efter en overvejende politisk-historisk metode. I spørgsmålet om den rantzauske udenrigspolitik og *Erzbergers* udfordring til den, er han tilbøjelig til at

¹³ Hajo Holborn: *Diplomats and Diplomacy in the Early Weimar Republic*, i Gordon A. Craig and Felix Gilbert: *The Diplomats 1919–39*. Princeton 1953, s. 123–71.

¹⁴ Klaus Epstein: *Matthias Erzberger and the Dilemma of German Democracy*. Princeton 1959.

¹⁵ Helbig: *Träger*. Helbig oplyser s. 103, at han forbereder en politisk biografi om Rantzau.

¹⁶ Heinrich Euler: *Die Aussenpolitik der Weimarer Republik 1918–23*. Aschaffenburg 1957.

¹⁷ Ludwig Zimmermann: *Deutsche Aussenpolitik in der Ära der Weimarer Republik*. Göttingen 1958.

¹⁸ Hajo Holborn: *Kriegsschuld und Reparation auf der Pariser Friedenskonferenz von 1919*. Leipzig 1932. Han vender sig mod den franske og amerikanske forskning (især Renouvin og Binkley), som han mener har villet formindske krigsskyldspørgsmålet.

give Erzberger ret og støtte dennes kritik af den af udenrigsministeren afstukne kurs.

Helbig er i sine bøger først og fremmest interesseret i Rapallo-politikken, og kun i det indledende afsnit af bogen fra 1958 analyserer han Rantzau i 1919. Som materiale benytter han Rantzau-arkivet, medens han ikke har haft adgang til det fuldstændige ministerielle materiale. Hans fremgangsmåde er den traditionelle diplomatiske historikers med stærk vægt på beslutningstager analyse, herunder også dennes mere individual-psykologiske sider.

I lighed med andre tyske Rapallo-forskere er hans synspunkt et forsvaret for den tyske aktive politik overfor den mistænkeliggørelse, han mener den udsat for fra udenlandske historikere.¹⁹ Vedrørende situationen i 1919 er det hans tese, at alene den af Rantzau fulgte kurs sikrede en stabil og fredelig udvikling, som gav Tyskland mulighed for en plads i Europa uden bindinger til hverken øst eller vest. *Helbig* viser sig som en udpræget beundrer af personen Rantzau, som han beskriver som den mest retlinede tyske patriot med næsten profetiske evner, en klar og rigtig målsætning og en taktik, som takket være store personlige ofre var uforlignelig. Han slutter sin bog med sætningen: Brockdorff-Rantzaus Bild schwankt nicht in der Geschichte.²⁰

Helbig viste sig mindre profetisk end sin helt. For en historiker som *Euler* havde denne opfattelse af Rantzau dog gyldighed. Han bygger sin bog om den tyske udenrigspolitik 1918–23 alene på offentliggjort materiale, fortrinsvis sekundære fremstillinger.²¹ I sin gennemgang af vort emne indtager han en overvejende normativ holdning i sine beskrivelser, der ofte er omskrevne referater af kilderne. Det er *Eulers* tese, at Rantzau i det væsentlige havde ret i sine mål og midler, og den tyske udenrigsminister kommer derfor til at passe naturligt ind som modstykke til skurkene Wilson og Clemenceau i denne stærkt personorienterede opfattelse af politik.

3. Debatten omkring Rantzau og hans politik får rigere mulighed for at udvikle sig på et fastere grundlag, efter at det officielle dokumentmateriale er blevet alment tilgængeligt omkring 1960. I samklang med de nye tendenser i tysk historieskrivning, der er knyttet dels til Schieders og Conzes strukturhistorie og vægt på økonomiske og sociale sammenhænge, dels til Fritz Fischer og opgøret med de tyske udenrigspolitiske mål fra Bismarck til Hitler, fremkommer en række kritiske analyser af den tyske politik.

¹⁹ *Helbig*: Träger s. 510.

²⁰ *Helbig*: Träger s. 210.

²¹ Således bygges debatten om den tyske politik 1918–19 hovedsagelig på Rantzaus, Noskes og Scheidemanns memoirer samt Stern-Rubarth og Friedensburg: Die Weimarer Republik. Berlin 1946.

Elbens emne er den regering af Volksbeauftragten, der danner overgangen fra den wilhelmske periode til Weimarrepublikken nov. 1918 – februar 1919.²² Hans problem er kontinuiteten i den tyske ledelse med hovedvægten på indenrigspolitikken. De aktører, han beskriver på grundlag af det ministerielle materiale, er politikere og ikke mindst statssekretærer og militære ledere. *Elbens* metode er traditionel og hans opfattelse bygger i betydelig grad på individualpsykologiske motiver og forklaringer. Det er *Elbens* hovedtese, at det lykkedes embedsmænd og politikere fra det wilhelmske styre at dirigere og kontrollere den nye republik temmelig uafhængigt af die Volksbeauftragten. Han kan altså ikke acceptere tanken om en egentlig revolution i nov. 1918 – på dette punkt er han i overensstemmelse med bl. a. den østtyske forskning – og han fremhæver, at ikke blot hærledelsen (som det hidtil har været kendt),²³ men også de civile embedsmænd optrådte på lige fod med landets officielle politiske ledelse, som hidtil har været anset som dominerende i ikke-militære spørgsmål.

Såvel *Elben* som *Linke*²⁴ indtager en forholdsvis neutral holdning til Rantzaus udenrigspolitiske mål og tilstræber en afvejet gengivelse af hans metoder. For *Linke* er formålet at optage den gamle diskussion om de tysk-russiske forbindelser frem til Rapallo-aftalen på grundlag af det nu fuldstændige tyske kildemateriale og at skildre spørgsmålet i dets militære, økonomiske og politiske aspekter. Gennemgangen af den tyske politik 1918–19 er derfor kun optakten til det egentlige emne. *Linke* skriver i en beslutningstagercentreret diplomatisk-politisk stil, som er nært knyttet til de enkelte aktstykker, og han tør kun drage ret begrænsede konklusioner af sine undersøgelser. Hans tysk-russiske aspekt får ham i nogen grad til at se bort fra andre sider af den tyske udenrigspolitik.

Overfor *Elbens* og *Linkes* neutrale formuleringer står forskere som *Schwabe* og *Krüger*, der arbejder med normative vurderinger på grundlag af omfattende kildestudier. På linie med den østtyske forskning vender de sig skarpt mod den traditionelle opfattelse, der med adgang til det samme materiale videreføres af *Schüddekopf* og iøvrigt træffes i oversigter og populære arbejder.²⁵

²² Wolfgang Elben: *Das Problem der Kontinuität in der Deutschen Revolution*. Düsseldorf 1965.

²³ Se f. ex. Gordon A. Craig: *The Politics of the Prussian Army 1640–1945*. Oxford 1955. Harold J. Gordon: *The Reichswehr and the German Republic 1919–26*. Princeton 1957. F. L. Carsten: *Reichswehr und Politik*. Köln 1964.

²⁴ Horst Günther Linke: *Deutsch-sowjetische Beziehungen bis Rapallo*. Köln 1970.

²⁵ Klaus Schwabe: *Deutsche Revolution und Wilson-Frieden. Die amerikanische und deutsche Friedensstrategie zwischen Ideologie und Machtpolitik 1918/19*. Düsseldorf 1971. Peter Krüger: *Deutschland und die Reparationen 1918/19*.

Schwabes emne er forholdet mellem USA og Tyskland i 1919. I hans omfangsrige fremstilling er hovedvægten lagt på den amerikanske opfattelse af Tyskland og den amerikanske politik. Han søger at vurdere tesen om Wilsons forræderi mod tyskerne, som er den generelle tyske opfattelse med mange amerikanske tilhængere,²⁶ og tesen om et komplot mellem Wilson og den tyske ledelse, der har været udbredt i østtysk historieskrivning, og som også en amerikansk historiker som Mayer har været inde på.²⁷ Schwabes resultat er en tese om Wilsons Tysklands-politik i 3 faser: en integrerende ved våbenstilstanden, en straffende i forbindelse med fredsslutningen, men med en langsigtet integrerende målsætning som tredje led. Hans opfattelse af den tyske politik er knapt så klar. Den går ud fra en tysk fejlbedømmelse af den amerikanske stilling og et efter Schwabes mening urimeligt udgangspunkt for de tyske mål og den tyske taktik. Schwabe, der er Ritter-elev og skriver i den tyske liberale tradition, søger i sin fremstilling, der lægger stor vægt på udviklingen indtil 1919, ikke blot at skrive diplomatisk historie, men tillige at inddrage ideologiske, iderigspolitiske og økonomisk-politiske faktorer.²⁸ Hans bog er imidlertid først og fremmest holdt på beslutningstagerplan, og hans tilknytning til den tyske historiske tradition viser sig ikke blot derved, at han tager den gamle tyske Wilson-debat op påny, men også ved at han drøfter et moralsk spørgsmål, nemlig om Wilson fulgte sine udtalte principper.

Krügers problemstilling er tilblivelsen af den tyske reparationspolitik.

Stuttgart 1973. Otto-Ernst Schüddekopf: German Foreign Policy between Compiègne and Versailles, i *Journal of Contemporary History* 1969, s. 181-97. Som eksempel på almindelige fremstillinger kan nævnes Albert Schwarz: *Geschichte der Weimarer Republik* i *Just: Handbuch der deutschen Geschichte*. 1959. Karl Dietrich Erdmann (Herbert Grundmann udg.): *Handbuch der deutschen Geschichte* Band IV. Stuttgart 1959, 1963. Et eksempel på en nyere populær fremstilling med traditionelle standpunkter fremført i en noget journalistisk form er Richard M. Watt: *The Kings Depart. The Tragedy of Germany: Versailles and the German Revolution*. London 1968. Specialfremstillinger med traditionalistisk opfattelse er Helmuth Rössler: *Deutschland und Versailles i Ideologie und Machtpolitik 1919*. Göttingen 1966. G. F. Duckwitz: *Gedenkansprache. Gedenkfeier für Ulrich Graf Brockdorff-Rantzau*. Bonn 1968.

²⁶ Se herom Ernst Fraenkel: *Das deutsche Wilsonbild* i *Jahrbuch für Amerikastudien*, 1960, s. 66-120. Jvf. Inga Floto: *Nyere Synspunkter på Woodrow Wilsons Udenrigspolitik*. *Historisk Tidsskrift* 12. r. IV, 1969.

²⁷ Arno Mayer: *Politics and Diplomacy of Peacemaking. Containment and Counterrevolution at Versailles 1918-19*. New York 1967. Blandt de østtyske værker kan nævnes: Fritz Klein: *Die Diplomatischen Beziehungen Deutschlands zur Sowjetunion 1917-32*. Berlin 1953. Karl Obermann: *Die Beziehungen des amerikanischen Imperialismus zum deutschen Imperialismus in der Zeit der Weimarer Republik 1918-25*. Berlin 1952. Günter Rosenfeld: *Sowjetrusland und Deutschland 1917-22*. Berlin 1960.

²⁸ Schwabe, s. 7, 13-14.

Denne kom til at præge tysk udenrigspolitik gennem hele Weimar-perioden og var i hvert fald mellem Versailles-freden og Rapallo omtrent det eneste udenrigspolitiske emne for tyskernes interesse. Det er Krügers opfattelse, at den tyske politik, der fastlagdes i foråret 1919, var katastrofal i sine mål og midler. Krüger har tidligere givet udtryk for, at Versailles-freden indeholdt en række skæbnesvangre selvmodsigelser.²⁹ I bogen vender han sig mod den tyske side. Det er hans hovedtese, at den tyske politik ikke formuleres af de socialdemokratiske ledede regeringer, men at disse presses til at føre den politik, som embedsmænd, højfinans og industriledere fastlagde. Denne politik skulle tjene disse gruppers egne økonomiske interesser mere end folkets som helhed. Krügers analyse bygger på hele det udenrigsministerielle materiale. Nogle af hans synspunkter er afledede af Elbens, men fremføres i mere provokerende og bestemt form. Krüger ønsker at skrive den udenrigspolitiske historie under hensyntagen til den indenrigspolitiske og økonomiske baggrund og således ikke traditionel diplomatisk historie.³⁰ Det er karakteristisk for hans bog, at den ligesom Elbens er stærkt personorienteret og netop ikke strukturalistisk.

Schüddekopf, der tidligere har beskæftiget sig med periodens indenrigspolitiske og ideologisk-politiske problemer,³¹ har skrevet en artikel om den tyske udenrigspolitik tilblivelse i foråret 1919. Antitetisk stiller han Rantzaus og generalstabschefen, Groeners mål og strategi op overfor hinanden. Han søger videre at inddrage de ideologiske aspekter af målene. Han arbejder med rent person-orienteret materiale, først og fremmest Rantzau-arkivet. Det er Schüddekopfs tese, at Rantzaus virkelighedsbillede var langt mere korrekt og hans mål mere realistiske end Groeners. Han udnævner på grundlag af offentlige udsagn fra Rantzau denne til en profetisk forløber for de på demokratisk grundlag byggede europæiske samlingsbestræbelser.

III

I det følgende vil en række problemer i den tyske udenrigspolitik i 1919 blive gennemgået ud fra de opfattelser, der er kommet til udtryk i debatten. En egentlig stillingtagen til analyserne af den historiske virkelighed vil ikke blive tilstræbt. Det drejer sig dels om spørgsmål vedrørende Rantzaus personlighed dels vedrørende hans optræden som uden-

²⁹ Karl Bosl: Versailles – St. Germain – Trianon. Umbruch in Europa vor Fünfzig Jahren. München 1971. Krüger deltager i diskussionen om indlæg fra Fritz Fellner s. 168–72, Georg E. Schmied s. 184–86 og Kurt Wessely s. 194–96.

³⁰ Krüger s. 7.

³¹ Karl Radek in Berlin i Archiv für Sozialgeschichte II, 1962, Deutschland zwischen Ost und West i Archiv für Sozialgeschichte III, 1963 og Linke Leute von Rechts, Stuttgart 1960.

rigsminister. Rantzaus virkelighedsbillede, udenrigspolitiske mål og strategi vil her blive behandlet, ligesom hans placering i den udenrigspolitiske beslutningsproces vil blive gjort til genstand for analyse. Derudover vil det søges belyst, hvilken opfattelse forfatterne selv måtte have af virkeligheden i 1919, af Tysklands nationale interesser og den mest rationelle strategi og taktik.

Det antages, at forudsætningerne for en identifikation af de faktorer, der har bestemt forfatternes divergerende opfattelser af Rantzau, må være en analyse af forfatternes billede af virkeligheden i 1919, den internationale situation og de andre staters politik, Tysklands nationale interesser og den mest rationelle strategi og taktik (det operationelle, objektive milieu). Det forudsættes nemlig, at forfatternes vurdering af Rantzau bygger på en konfrontation mellem denne deres egen opfattelse og deres billede af Rantzaus opfattelse af de samme elementer (det psykologiske, subjektive milieu). Der kan derfor være to fundamentalt forskellige årsager til den divergerende, konkluderende opfattelse af Rantzau. Enten kan den skyldes forskelligt billede af Rantzau og hans virkelighedsbillede, mål og strategi, eller den kan skyldes en forskellig opfattelse af en række faktorer, som også Rantzau måtte tage stilling til i omgivelserne. Ved undersøgelsen af årsagerne til forskernes forskellige opfattelser af Rantzau kan altså opereres med tre sæt spørgsmål:

1. Hvorfor analyserer man Rantzau og hans politik forskelligt?
2. Hvorfor analyserer man den omgivende virkelighed forskelligt?
3. Hvorfor har man divergerende meninger om Tysklands optimale politik i 1919?

Svaret på de to første spørgsmål kan hænge sammen med omfanget af det anvendte kildemateriale – som naturligvis er forskelligt for de to spørgsmåls vedkommende – og de analytiske metoder og evner, der er mobiliseret. Svaret på det sidste spørgsmål vil derimod snarere beskæftige sig med forskernes divergerende værdiforestillinger og opfattelser af rationelle sammenhænge mellem statens mål, strategi og taktik.³² Det kan måske formodes, at der er en sammenhæng mellem svarene på disse spørgsmål, som sjældent opfattes adskilt af forskerne selv.

A.

Før gennemgangen af Rantzaus personlighed og politik vil det være nødvendigt at placere ham i de politiske omgivelser, der angav rammerne for hans virke.

³² Denne fremstilling kan således siges at rumme tre lag: 1. Rantzaus virkelighedsbillede eller psykologiske milieu, 2. De analyserende forskeres psykologiske milieu, som de tolker Rantzau udefra og 3. mit eget virkelighedsbillede, som min vurdering af forskerne bygger på.

Der er ikke på dette punkt tale om enighed blandt historikerne. Det følgende afsnit vil derfor – på et grundlag af tilsyneladende givne fakta – belyse de forskellige tolkninger af Rantzaus problemer i formuleringen af den tyske udenrigspolitik koncentreret omkring kompetencestridighederne med personer i den tyske ledelse, der havde mere eller mindre divergerende opfattelser af tyske mål og midler og som søgte selvstændigt at gribe ind i udenrigspolitikens førelse.

For en fremstilling af Rantzau må det være et afgørende problem hvilken grad af identitet, der var mellem ministeren og den officielle og reelle tyske politik.

Som indehaver af udenrigsministerposten i foråret 1919 kunne Rantzau forventes at formulere udenrigspolitikken og udføre den i praksis. Rantzau optræder reelt i denne rolle og forsøger at hindre andre i at opnå selvstændig kompetence på dette område. Imidlertid forkastes hans politik med regeringen Scheidemanns tilbagetræden den 20. juni 1919 og dannelsen af regeringen Bauer, som undertegner freden den 28. juni. Der opstår derved en diskontinuitet i den tyske politik. Den linie, der sejrede efter 21. juni, har ikke været forberedt og har næppe officielt haft tilhængere i regeringen før dette tidspunkt. Indtil den 20. juni, da Rantzau indgiver sin afskedsbegæring, kan man identificere ham med den tyske politik. Ganske vist søger konkurrenter som Erzberger eller Groener at gennemføre egne initiativer overfor de allierede, men disse medfører ikke ændringer af den officielle politik, idet der ikke kan opvises resultater, som får regeringen til at ændre indstilling i hovedlinierne.

Hovedparten af de gennemgåede værker, hvadenten de forholder sig positivt eller negativt til Rantzau, lægger vægt på kompetencestridigheder, som efter deres opfattelse forringede den tyske udenrigspolitiks effektivitet. Nogle fremhæver det for Rantzau utålelige i de stadige forsøg på ukvalificeret indblanding i hans ressort,³³ andre hælder snarere til den anskuelse, at landets interesser havde været bedre tjent med, at denne indblanding havde haft større held.³⁴ Elben skiller sig ud fra de øvrige ved det synspunkt, at Rantzau og Erzberger, Groener og embedsmændene i udenrigsministeriet stort set var enige om den udenrigspolitiske kurs. Han ser den socialdemokratisk ledede regering stå overfor en samlet front af borgerlige politikere, embedsmænd og officerer, der tvinger den til at følge sig.³⁵

For så vidt der var kompetencestridigheder på dette niveau måtte de

³³ Schüddekopf s. 187–89. Stern-Rubarth s. 90–92. Helbig s. 15. Euler s. 106. Luckau s. 104.

³⁴ Schwabe s. 661. Epstein s. 302. Graf Johann Heinrich Bernstorff, *Erinnerungen und Briefe*. Zürich 1936, s. 183, 186.

³⁵ Elben s. 120, 164–65, 167, 168.

naturligt skabe *koordinationsproblemer* for den tyske politik. I den grad det lykkedes konkurrerende beslutningstagere at etablere kontakt med de allierede, blev det vanskeligt at opretholde billedet af en modsigelsesfri og troværdig tysk udenrigspolitik. Man kan se ønsket om koordination som et af Rantzaus vigtigste mål. Det tilstræbtes imidlertid tilsyneladende ikke så meget ved en kompromislinie, der kunne samle de forskellige grupper bag ham, som ved et krav om, at man skulle overlade udenrigspolitikens ledelse til ham alene.

Det *udenrigsministerium*, Rantzaus formelt overtog 2. januar 1919, var gået gennem revolutionen praktisk taget uforandret. Forgængeren Solf havde videreført kontinuiteten fra kejserrigets tid, og de Volksbeauftragten, især Scheidemann og Haase, og andre af de nye politiske magthavere med interesse for udenrigspolitik som Kautsky, havde ikke foranlediget organisatoriske eller personelle ændringer.

Man opfattede fredsforhandlingerne som den centrale udenrigspolitiske opgave. Organisationen heraf var fordelt på Erzberger, der ved hjælp af et sekretariat førte de løbende våbenstilstandsforhandlinger samt tog del i fredsmålplanlægningen, og den tidligere ambassadør i USA, Bernstorff, hvis arbejdsgruppe i Auswärtiges Amt blev til *Geschäftsstelle für die Friedensverhandlungen*. Hertil kom den stedvise indblanding fra hæren, de øvrige ministerier og de enkelte tyske landes udenrigsministerier samt fra forskellige politikere.³⁶

I foråret 1919 vanskeliggjordes det udenrigsministerielle arbejde yderligere ved, at man måtte oprette en afdeling i Weimar, hvor nationalforsamling og ofte regering befandt sig, ved siden af hovedkvarteret i Berlin; hertil kom, at forhandlingsdelegationen bestående af Rantzaus og 4 andre delegerede samt en stor stab af eksperter og embedsmænd befandt sig i Versailles i perioden 29. april–16. juni. Under hele forløbet fungerede den tyske våbenstilstandskommission i Spa i Belgien.³⁷

I forbindelse med sin udnævnelse placerede Rantzaus sine egne folk på betroede poster i ministeriet. Det var folk, som i høj grad var tilhængere af hans »wilsonske« politik (jf. de følgende afsnit) med stærk vægt på økonomiske, ideologiske og sociale aspekter, og de opfattede alle opinionsmanipulationen som noget væsentligt.³⁸ Rantzaus forhold til de øvrige centralt placerede medarbejdere i AA var relativt godt, omend han havde en noget vekslende tillid til de ambassadører i de neutrale lande, som skulle forsyne ham med indberetninger om situationen dér og hos de allierede.³⁹

³⁶ Krüger s. 66–82.

³⁷ Schwabe s. 346–78, 521–651.

³⁸ Cahen s. 257–58, 262. Bernstorff s. 188. Walter Simons breve til sin hustru, offentliggjort af Luckau, placerer hans synspunkter meget nært Rantzaus. Se fx. Simons brev af 30. maj 1919, Luckau s. 126. Elben s. 118.

³⁹ F. Rosen: *Aus einem diplomatischen Wanderleben*. Wiesbaden 1959. Krüger s. 141–44, 174–76.

På et tidligt tidspunkt i 1919 opstod spørgsmålet om den *delegation*, der forventedes at skulle forhandle med de allierede, herunder især hvilke eksperter, man skulle hente uden for udenrigsministeriets rækker. Resultatet blev, at udpegningen i høj grad overlodes til de forskellige grupper, der skulle repræsenteres, idet de delegerede dog skulle godkendes i ministerium og regering.⁴⁰

Krüger mener, at Rantzau vedrørende eksperterne på de ikke-militære områder helt lod sig dirigere af Hamburg-bankieren Warburg, hvis politiske synspunkter synes at have ligget hans egne nært. Allerede herved præjudiceredes ifølge Krüger den økonomiske linie, delegationen ville følge; en linie mere præget af bankierernes og de storindustrielles private interesser end af det tyske folks.⁴¹ Umiddelbart før delegationens afrejse søgte Erzberger at ændre dens sammensætning og nævnte bl. a. Edgar Haniel v. Haimhausen, der havde været knyttet til våbenstilstandsforhandlingerne, som den bedst egnede leder. Dette forsøg kom imidlertid ikke til at spille nogen rolle for delegationens sammensætning.⁴²

I den for Rantzaus politiske succes så afgørende fase i maj og juni, hvor det var vigtigt at give udseende af total tysk enighed, stod delegationen stort set helhjertet bag ham.⁴³ De mindre divergenser, således med den ledende militære expert Hans v. Seeckt, blev undertrykt, og de medlemmer, der ikke var enige i Rantzaus politik, fortav dette eller forlod delegationen uden overfor offentligheden at give deres utilfredshed til kende. Også i den senere omtalte ganske skarpe strid med regeringen i Weimar om indholdet af formuleringen af noterne til de allierede stod delegationen bag Rantzau.⁴⁴ Alene Bernstorff i Berlin – og han tilsyneladende ret diskret og loyalt – satte spørgsmålstejn ved politikens effektivitet frem mod juni 1919.

Konkluderende kan man derfor betragte Rantzaus stilling i ministerium og delegation – hvis 4 politiske medlemmer fulgte ham helt – som overordentlig stærk.

Den *regering*, der i begyndelsen af december 1918 anmodede Rantzau om at overtage posten som Staatssekretär i AA, bestod af 3 medlemmer fra SPD og 3 fra USPD. Regeringen var under betegnelsen die Volksbeauftragten trådt til efter regeringen Max af Badens fald i forbindelse med revolutionen i november.⁴⁵ Den havde overtaget de fleste af sine statssekretærer (under det wilhelminske styre betegnelsen for fagministrene) fra sin forgænger. Således var Solf ansvarlig for udenrigs-

⁴⁰ Krüger s. 74–75.

⁴¹ Krüger s. 75.

⁴² Duckwitz s. 12.

⁴³ Luckau s. 90–91. Krüger s. 192.

⁴⁴ Luckau s. 104.

⁴⁵ Elben passim.

ministeriet og Erzberger statssekretær uden portefølje. Die Volksbeauftragten, der udgjorde regeringen indtil nationalforsamlingsvalget den 19. januar 1919, havde en vis intern ressortfordeling, saaledes at Haase især tog sig af udenrigske anliggender, men også Ebert og Scheidemann fulgte med på dette område.⁴⁶

Efter nationalforsamlingens indkaldelse valgtes Ebert til præsident, og Scheidemann dannede regering med repræsentanter for SPD, Zentrum og DDP, der tilsammen rådede over et solidt flertal i forsamlingen. Omkring årsskiftet var de 3 Volksbeauftragten fra USPD trådt tilbage i forbindelse med de revolutionære begivenheder og arbejder- og soldaterrådernes forskellige initiativer, samt uenigheden vedrørende tidspunktet for valg til en grundlovgivende nationalforsamling.⁴⁷

Regeringens valg af Rantzau som statssekretær fandt sted efter en periode med stærk stigende utilfredshed især i USPD med Solf.⁴⁸ Rantzau stillede en række betingelser for sin overtagelse af posten. Disse antages at være blevet accepteret af regeringen.⁴⁹ Han forlangte her den afgørende indflydelse på ledelsen af den tyske udenrigspolitik, herunder retten til at nægte at undertegne fredsvilkår, der efter hans opfattelse var uforenelige med Tysklands interesser. Han krævede tillige medindflydelse på de interne forhold, hvortil fri adgang til møderne blandt die Volksbeauftragten var nødvendig, og han betingede sig snarlig afholdelse af valg og stærk militær indsats mod de revolutionære bevægelser.⁵⁰

Krüger fremhæver, at det var absurd, at Rantzau stillede disse krav.⁵¹ Østtyske forskere tager deres accept som et af de vigtigste beviser for deres tese, at regeringen havde forrådt sine socialistiske mål.⁵² Også Elben nævner dette forhold som et eksempel på den villighed, socialdemokraterne viste til at give repræsentanter for det gamle styre afgørende indflydelse på politikken.⁵³ Rantzau-beundrere peger derimod på disse betingelser som en demonstration af Rantzaus idealistiske og ansvars-

⁴⁶ Elben s. 101-23.

⁴⁷ Elben s. 22-26.

⁴⁸ Elben s. 101-17, 168. Krüger s. 51-55, 72. De mener, at deres politik var forholdsvis ensartet. Schwabe mener s. 659, at Solf var væsentlig mere amerikansk orienteret end Rantzau.

⁴⁹ Elben s. 118, 107, 114. Krüger s. 73. Obermann s. 55. Gerhard Schulz: *Revolutionen und Friedensschlüsse 1917-20*. München 1967, s. 213. Stern-Rubarth s. 73. Når regeringen accepterede, kan det skyldes den tillid til Rantzaus person og evner, de socialdemokratiske ledere havde erhvervet under deres forhandlinger i København under krigen.

⁵⁰ Betingelserne aftrykt i Brockdorff-Rantzau s. 29-35.

⁵¹ Krüger s. 73.

⁵² Obermann s. 55. Rosenfeld s. 242-43. Klein s. 64-66.

⁵³ Elben s. 17. Elben mener, at det socialdemokratiske parti ikke havde noget egentlig udenrigspolitisk program, s. 167.

bevidste politik, som placerede ham over de snævre partiinteresser, alene med Tysklands interesser for øje.⁵⁴

I perioden fra januar til marts synes man stort set fra regeringens side at have overladt formuleringen af politikken såvel overfor de allierede som i forholdet til USSR til udenrigsministeren. De første sammenstød på kabinetsplan opstår ved Rantzaus trussel om tilbagetræden i forbindelse med Erzbergers afslutning af en fornyet våbentilstand 16. februar. Rantzau overtales imidlertid til at fortsætte, da han erfarer, at den øvrige regering ikke vil støtte ham.⁵⁵ De taler, han holder til nationalforsamlingen, hans offentligjorte interviews og hans indlæg i kabinettet synes at blive accepteret af den øvrige regering. Helt frem til afrejsen til Versailles løses alle problemer med regeringen, også vedrørende delegationens sammensætning, stort set efter hans ønsker.

Først efter ankomsten til *Versailles* begynder problemerne at melde sig. Efter overrækkelsen 7. maj af fredsbetingelserne, hvor Rantzau svarer med det mest uforsonlige af sine udkast, indleder delegationen udarbejdelsen og afsendelsen af en række noter om enkelte problemer. Især i forbindelse med krigsskyldsspørgsmålet opstår konflikt. Regeringen i Weimar er efter den oprindelige standpunkttagen til denne sag blevet bekendt med tyske dokumenter, som ikke synes at støtte den tyske påstand om uskyld i krigsudbruddet i 1914, og man ønsker derfor ikke overdreven vægt på denne del af argumentationen. Rantzau står imidlertid stejlt på sin taktik, og selv efter at man på et møde i Spa 18.-19. maj er nået til et kompromis vedrørende kabinettets godkendelse af noterne før deres afsendelse, fortsætter striden i forbindelse med det afsluttende samlede tyske modforslag. Rantzau tilkalder en ekspertgruppe med bl. a. Max Weber, som underskriver dokumentet, der hævder Tysklands uskyld. Dette initiativ beklages stærkt af regeringen og styrker Erzbergers kritik af udenrigsministeren.⁵⁶

Medens en forsker som Krüger fremhæver det groteske i, at Rantzau ikke lader regeringen afgøre den tyske taktik, fremhæver andre det konsekvente og fornuftige i den førte kurs.⁵⁷

Efter delegationens ankomst til Weimar den 17. juni udspilles dis-

⁵⁴ Stern-Rubarth s. 71-73. Hans Helbig: Brockdorff-Rantzau und die Demokratie, Festgabe für Hans Herzfeld. Berlin 1958, s. 589. Schüddekopf s. 190.

⁵⁵ Krüger s. 162. Epstein s. 291. Kritikerne har fremhævet, at Rantzau ofte som taktisk middel bruger truslen om tilbagetræden – og med ringe held. Således medio januar (Elben s. 106) og talrige gange i sin tid som Moskva-ambassadør såvel overfor den tyske som overfor den russiske regering. – Martin Walsdorff: Westorientierung und Ostpolitik. Bremen 1971, s. 29-42.

⁵⁶ Luckau s. 81-84. Krüger s. 201-202. Fritz Dickmann: Die Kriegsschuldfrage auf der Friedenskonferenz von Paris 1919. München 1964, s. 83-89.

⁵⁷ Krüger s. 203. Krüger fremhæver s. 103, at også parlamentet havde ringe indflydelse på udenrigspolitikens førelse. Dickmann s. 79, 81, 83.

kussionen om accept af de endelige, modificerede fredsbetingelser. Rantzau anbefaler afvisning, i begyndelsen med støtte fra regeringens flertal. Gradvis sker imidlertid en ændring af synspunkterne, og under indtryk af en besættelse af Tyskland som alternativ, bliver stillingen i regeringen lige mellem de to muligheder. Da der i parlamentsgrupperne er et flertal for accept af vilkårene – omend med reservationer – er udfaldet regeringen Scheidemanns og Rantzaus demission. Den nye regering Bauer-Erzberger undertegner derpå freden, og dette godkendes af et stort flertal i parlamentet.

Man kan opfatte Rantzau som den der forsøger at definere en ny *udenrigsministerrolle* i det 20. århundredes Tyskland. Statssekretærerne i den wilhelminske periode havde formelt, men også oftest reelt været embedsmænd, der udførte kanslerens eller kejserens og den militære ledelses politik. Ved at stille relativt vidtgående betingelser for sin overtagelse af posten søgte Rantzau at give sin stilling en stærk og autonom position. Ved at placere sine egne folk på centrale poster i AA søgte han samtidig indadtil at styrke ministerens stilling.

Set i et længere perspektiv fik Rantzaus opfattelse af udenrigsministerrollen en vis succes. I Weimarrepublikken var Rathenau og især Stresemann eksempler på de indflydelsesrige og relativt suveræne udenrigsministre. Indadtil i AA blev Rantzaus personalepolitik af mere begrænset rækkevidde. Hans egne folk mistede delvis deres indflydelse efter hans afgang, og det blev ikke tradition at foretage voldsomme udskiftninger af embedsmændene ved ministerskifter.⁵⁹

Efter ovenstående gennemgang af Rantzaus placering i sit ministerium og i reringen, ville det være rimeligt at vende sig mod de to personer, forskningen især har diskuteret hans politiske modsætningsforhold til.

Man har opfattet *Erzberger* som Rantzaus betydeligste modspiller i den tyske regering. Matthias Erzberger, der i årene før og under 1. verdenskrig havde hørt til de mest fremtrædende parlamentarikere og var leder af Zentrum, havde som statssekretær i Max v. Badens regering forhandlet våbenstilstanden i november 1918. Han var fortsat som statssekretær under die Volksbeauftragten og som minister u. p. i regeringen Scheidemann. Han forhandlede fornyelserne af våbenstilstanden i december, januar og februar, og han havde tillige på et tidligt tidspunkt været inddraget i forberedelsen af fredsforhandlingerne.⁶⁰

⁵⁸ Luckau s. 96–112. Scheidemann har ikke klart fulgt Rantzaus linie og udtalt sig forpligtende om acceptspørgsmålet.

⁵⁹ Varig betydning fik Rantzaus administrative reform (den schülerske reform) der ophævede skellet mellem den diplomatiske og konsulære karriere. Duckwitz s. 12–13, 100 Jahre Auswärtiges Amt 1870–1970, Bonn 1970, s. 26.

⁶⁰ Epstein passim, s. 230. Matthias Erzberger: Erlebnisse im Weltkrieg. Stuttgart 1920, s. 361. Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politi-

Den tyske historieskrivning har været enig i opfattelsen af, at der bestod et stærkt personligt modsætningsforhold mellem Rantzau og Erzberger, omend ansvaret herfor placeres forskelligt. Derimod har der været uenighed om deres politiske opfattelser. Erzberger, der i samtiden var en stærkt omstridt skikkelse, som han senere har været det i historiografien, undlod selv næsten demonstrativt at nævne striden med Rantzau i sin selvbiografi. Hans biograf, Klaus Epstein og bl. a. Holborn, Elben, Schulz, Schwabe og Krüger går derimod ind på emnet.

Medens udgangspunktet for Elben som tidligere nævnt er stort set sammenfaldende opfattelser af Tysklands situation, mål og strategi, lægger de øvrige forfattere vægt på fundamental uenighed. Elben beskæftiger sig alene med perioden fra december til februar, men allerede på dette tidspunkt finder de øvrige de første stridigheder vedrørende strategi og kompetance.

I begyndelsen af januar søger Erzberger at gennemføre udlevering af kommunisten Radek til de allierede, men forhindres heri af Rantzau.⁶¹ Da Erzberger afslutter fornyelsen af våbenstilstanden i februar, udtaler Rantzau, at der er givet alt for store indrømmelser, og han truer med at demissionere. Den 21. februar udarbejdes en aftale, der fastlægger grænserne for de to ministres udenrigspolitiske kompetence, men begge erklærer senere, at den anden part har brudt den.⁶² I marts er Rantzau utilfreds med den af Erzberger afsluttede Bruxelles-overenskomst vedrørende det økonomiske samarbejde med de allierede.⁶³

Til disse stridigheder kommer uenigheden om den mere generelle strategi overfor de allierede under de ventede fredsforhandlinger. Denne uenighed antydes i diskussionen på kabinetsmøderne i februar, marts og april og kommer op til overfladen, da Erzberger skarpt kritiserer forhandlingsdelegationens sammensætning og foreslår den ledet af Haniel i stedet for Rantzau,⁶⁴ og den bryder ud for alvor efter modtagelsen af de allieredes betingelser den 7. maj.

Erzberger har ligesom Rantzau og generalstabschef Groener ført fortrolige forhandlinger med amerikanske, engelske og franske udsendinge i Berlin og Weimar.⁶⁵ Hvor Rantzau efter 7. maj drager den konklusion,

schen Parteien 6/I-II. Die Regierung der Volksbeauftragten 1918-19. Düsseldorf 1969, s. 1. Elben s. 102. Holborn s. 130.

⁶¹ Erzberger ændrede i løbet af foråret holdning i det russiske spørgsmål og gik ind for anerkendelse af USSR og økonomiske forbindelser. I januar-februar havde han afvist enhver forbindelse med bolchevikkerne. Epstein s. 290.

⁶² Epstein s. 291.

⁶³ Epstein s. 294.

⁶⁴ Erzberger har tidligere haft forbindelse med Haniel i våbenstilstandsforhandlingerne og i Radek-sagen.

⁶⁵ F. T. Epstein: Zwischen Compiègne und Versailles, passim. Schwabe s. 358-60. Krüger s. 153-54. K. Epstein s. 505-11.

at disse kontakter har været skinmanøvrer fra de allieredes side, og derfor afbryder dem, fortsætter Erzberger. Han når til det resultat, at de tilbudte betingelser kun kan ændres ved tysk imødekommenhed, og ikke ved at man som Rantzau fører en legalistisk og moralsk præget politisk som anslået især i krigsskyldsspørgsmålet.

Erzberger søger derfor regeringens tilslutning til at korrigere delegationens politik. Ved mødet i Spa den 10. maj bringes en aftale i stand, som indskrænker delegationens handlefrihed. Da Rantzau bryder denne aftale såvel som et nyt kompromis i Spa fra den 22. maj, forstærker Erzberger sin kritik i kabinettet, nu med større held. Ved Rantzaus ankomst til Weimar den 17. juni med de endelige fredsbetingelser har Erzberger allerede påvirket flere socialdemokratiske og Zentrums medlemmer af regeringen i retning af sin politik: accept.

Den strategi, Erzberger søger gennemført, arbejder med en anden tolkning af såvel de allieredes holdning som af Tysklands interne situation. Han går ud fra, at de allierede faktisk vil gennemføre en besættelse i tilfælde af tysk afvisning af vilkårene, og at denne udover voldsomme økonomiske og sociale følger tillige kan medføre en opsplittning af Tyskland efter de formodede franske planer. Tillige vil forholdet til de allierede være ødelagt for en årrække. Han mener, at Tyskland som stat og nation ikke kan overleve en sådan situation. Hans taktik er derfor i sidste instans at acceptere betingelserne – som han selv mente at have kunnet forbedre ved en mere smidig forhandlingstaktik og en understregning af de fælles interesser – for senere at søge dem mildnet, efter at Tyskland er kommet til kræfter, og den militære situation er normaliseret.⁶⁶

Epstein, der generelt indtager en positiv holdning til Erzberger, vurderer hans strategi i fredsspørgsmålet som acceptabel.⁶⁷ Schwabe anser den for i det mindste at være bedre end Rantzaus. Derimod opfatter Euler, Luckau og Cahén den som katastrofal, ikke blot fordi de anser Erzbergers politik for et dårligt svar på situationen, byggende på en fejlagtig analyse af de allieredes mål, men især fordi Erzbergers selvstændige forsøg på at føre udenrigspolitik efter andre linier end den officielle politik nødvendigvis måtte svække Rantzaus troværdighed og hele politik, hvis forudsætning var indre enighed.⁶⁸

Blandt mændene udenfor regering og udenrigsministerium opfattes *Groener* som en af de vigtigste beslutningstagere. Wilhelm Groener, der efterfulgte Ludendorff som generalkvartermester, spillede en aktiv rolle i tysk politik 1918–19. Han støttede Ebert i november 1918 og samarbejdede i foråret 1919 med forsvarsminister Noske under nedkæmpel-

⁶⁶ Erzbergers momorandum af 3. januar. Epstein s. 315–17.

⁶⁷ Epstein s. 312–13, 319.

⁶⁸ Schwabe s. 661. Euler s. 106–07. Luckau s. 103–06. Cahén s. 330–34.

sen af de revolutionære opstande. I juni leverede Groener et memorandum, som tillagdes vægt i overvejelserne omkring accepten af fredsbetingelserne, hvori det erklæredes, at det ikke var muligt at forsvare Tyskland i tilfælde af allieret indmarch.⁶⁹

Den tyske *hærledning* var ikke enig i sin opfattelse af de tyske mål og midler. På et møde den 20. december 1918 gik general Seeckt ind for en tysk-russisk alliance først vendt mod Polen siden mod vestmagterne. Major Schleicher fremførte imidlertid på samme møde en politik, der i modsætning til Seeckts traditionelle Primat der Aussenpolitik tog sit udgangspunkt i Tysklands interne opbygning efter krigen og revolutionen. Først når indre orden var sikret, kunne økonomien genopbygges, og først derpå kunne Tyskland begynde at optræde som stormagt udadtil.⁷⁰ Hvor Seeckt tænkte i de gamle kabinetspolitiske baner med hovedvægten lagt på at spille sine modstandere ud mod hinanden og søge alliancer, går Schleicher ind for den indre konsolidering som forudsætning for tysk Bundnisfähigkeit og aktivitet på det udenrigspolitiske felt.

Hverken Rantzau eller Groener, der senere anbefalede Seeckt som sin efterfølger, støttede dennes strategi. Rantzaus senere sammenstød med Seeckt i Versailles skyldtes dog ikke den generelle strategi, men mere deres personlige modsætningsforhold og Rantzaus positive indstilling – her var han enig med Erzberger – til at acceptere fredsbetingelsernes nedskæring af den tyske hær til 100.000 mand.⁷¹

Groener bygger sin storpolitiske konception på forestillingen om amerikansk og evt. engelsk velvilje overfor Tyskland og et stærkt ønske hos de allierede om at undgå risikoen for bolsheviker i Centraleuropa og at gennemføre et magtskifte i Rusland. Han baserer bl. a. sit virkelighedsbillede på samtaler med den amerikanske efterretningsofficer, Conger.⁷²

Det var Groeners tanke, at man skulle forsøge at danne en fælles front med de allierede mod USSR for på denne måde dels at fjerne bolshevikfaren fra Tyskland, dels at sikre dette land en placering som en uundværlig ligeberettiget partner. Som betingelse for at deltage i et felttog mod øst, skulle man forlange en lempelig fred. Groener satte først og fremmest sin lid til USA i denne politik.

⁶⁹ D. Groener-Geyer: General Groener. Frankfurt 1955. W. Groener: Lebenserinnerungen. Göttingen 1957.

⁷⁰ Andreas Hillgruber: Kontinuität und Diskontinuität in der deutschen Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler. Düsseldorf 1969, s. 16. F. L. Carsten: Reichswehr und Politik. Köln 1964, s. 25.

⁷¹ Holborn s. 136. H. Meier-Welcher: Seeckt. Frankfurt 1967, s. 219–28. Modsætningsforholdet fik i 1922 Seeckt til at søge at forhindre udnævnelsen af Rantzau til ambassadør i Moskva og skadede i øvrigt samarbejdet imellem dem i Ruslandspolitikken.

⁷² Schüddekopf s. 182–89. Groener-Geyer s. 131–56.

Efter en række forskeres opfattelse havde også Rantzau som tidligere nævnt i sin Ruslandspolitik lagt vægt på afstand til den kommunistiske regering for ikke at ødelægge forholdet til de allierede. Tillige havde han i sin generelle udenrigspolitik tilstræbt et godt forhold til især USA som modvægt mod Frankrig og udfra en forestilling om amerikanske økonomiske interesser i et velstående Tyskland.

Groeners og Rantzaus syn på udenrigspolitikken konfronteredes adskillige gange i foråret 1919, dels ved en række kabinetsmøder, hvori Groener deltog, dels ved et møde 4. april mellem de to mænd. Ved alle møder hævdede Rantzau strengt sit embedes suverænitet i udformningen af politikken, og han havde held til at forhindre de hemmelige kontakter med amerikanere og englændere, som han selv havde deltaget ret aktivt i, i at udvikle sig efter sin egen afrejse til Versailles i slutningen af april. Groeners forsøg på at føre udenrigspolitik fik ikke regeringens støtte og løb ud i sandet.⁷³

Schüddekopf fremhæver i sin vurdering af Groeners og Rantzaus politik, at deres realitetssans og hele evne til udenrigspolitisk tænkning befandt sig på helt forskellige niveauer. Han finder Groener primitiv og naiv i sin overdrevne tillid til alliancen med USA, hvorimod Rantzau karakteriseres som en overmåde klarsynet statsmand.⁷⁴

Groeners biografi har hævdet det synspunkt, at hans opfattelse af mulighederne for en tysk-amerikansk alliance var realistisk. Denne tanke falder i tråd med linier i Mayers værk, hvori han – på linie med østtysk forskning – ser den tyske og også den amerikanske politik i lyset af forsøget på at dæmme op for bolshevikkerne i Centraleuropa ved hjælp af amerikansk støtte til den tyske regering i perioden december 1918 til april 1919. Derefter ændres situationen på grund af den svindende bolshevikfare. Medens Mayer kun kort omtaler Groener og hans politik, ser Rosenfeld ham som en af hovedmændene i de tyske forsøg på at sikre sig en alliance med de allierede. Rosenfeld mener, at disse initiativer kun møder afvisning fra amerikansk side.⁷⁵

B.

Efter gennemgangen af Rantzaus placering i det politiske system og nogle af de synspunkter på udenrigspolitikken, som dér er kommet til udtryk, vil oversigten vende sig mod Rantzaus egen personlighed og politik. Det er karakteristisk for hovedparten af de forfattere, der har beskæftiget sig mere indgående med Rantzaus politik, at de tillige har søgt at analysere hans *personlighed*. Man har set en snæver forbindelse

⁷³ Schwabe s. 347, 353.

⁷⁴ Schüddekopf s. 186–88. Helbig: Träger s. 14–15.

⁷⁵ Groener-Geyer s. 140. Mayer s. 230, 793. Rosenfeld s. 185, 201.

mellem hans karakter og hans opfattelse af omverdenen, de mål, han satte sig, og de midler han benyttede sig af. Hans personlighed analyseres ikke blot ud fra det synspunkt, at den kunne være afgørende for valget af netop ham til posten som udenrigsminister, men også som led i forklaringen af de resultater, han opnåede.⁷⁶ Grundlaget for beskrivelserne er dels erindringer fra mere eller mindre nærtstående samtidige, dels analyser byggende på hans politik, som den tegner sig i dokumentmaterialet.

En præsentation af hans families baggrund i nordeuropæisk historie indleder i en række fremstillinger omtalen af ham. Det forudsættes ofte, at Rantzau så sig selv som viderefører af slægtens traditioner, og det antydes, hvorledes hans sociale milieu kan formodes at have influeret hans synspunkter og optræden. I erindringerne står to billeder overfor hinanden. På den ene side en helteskikkelse, hvis demokratiske sindelag, retlinethed og intelligens giver ham en enestående placering i nyere tysk politik.⁷⁷ På den anden side en langt mere kritisk opfattelse, der understreger brister i Rantzaus personlighed, som fik afgørende følger for hans politik. Man understreger hans forfølgelsestanker, hans overvurdering af egne evner, ambitioner, hans identifikation af Tysklands interesser med sin egen person, hans personificering af ethvert politisk problem med medfølgende had til modstandere, hans begrænsede arbejds- evne og hans stærkt fortegnede virkelighedsbillede, der kun tillod de informationer at passere, der passede med hans politik.⁷⁸

De stærkt divergerende personlige erindringer viser, at Rantzau gjorde et meget forskelligt indtryk på sine omgivelser. Også de analyser, der tager deres udgangspunkt i hans egne dokumenter, savner fællespræg. Mens Krüger og Elben og forskere som Walsdorff og Sjøqvist⁷⁹ under-

⁷⁶ Elben mener således s. 117 på linie med Miller og Potthoff i kommentaren til *Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien* 6/I-II. Die Regierung der Volksbeauftragten 1918-19, s. LXXXV, at Rantzau blev valgt til at erstatte Solf i december 1918 på grund af sine personlige egenskaber, medens han og Solf var enige om praktisk taget alle hovedlinierne i politikken.

⁷⁷ Nowak, især s. 220-249, Stern-Rubarth passim, Cahén s. 94 passim.

⁷⁸ Harry Graf Kessler: *Tagebücher 1919-37*. Frankfurt a. M. 1961, s. 85, 90, 105, 110, 120, 126, 127. Eugen Schiffer: *Sturm über Deutschland*. Berlin 1932. Schiffers utrykte dagbog er citeret hos Elben s. 115. Bernstorff s. 184-88. M. J. Bonn: *So macht man Geschichte*. München 1953, s. 223-28.

⁷⁹ Walsdorff s. 33-39. Viggo Sjøqvist: *Erik Scavenius I-II*, København 1973. I s. 88-89, 167-68. Sjøqvists understregning af Rantzaus udprægede tendens til alene at opfatte den virkelighed, der passede med hans mål, synes udmærket at kunne henføres fra perioden 1912-18 til 1919 og stemmer ret nøje overens med Walsdorffs for perioden 1922-28. Walsdorff mener s. 33, at Rantzaus svagheder hidrører fra det chok, han var ude for i Versailles. Hvis der er tale om et chok, synes det altså at ligge længere tilbage i Rantzaus karriere.

streger det kritiske billede, arbejder f. ex. Helbig og Schüddekopf videre på det stærkt positive. Linke og Schulz nævner træk fra begge opfattelser.⁸⁰

C.

Rantzaus *virkelighedsbillede* kan bl. a. bedømmes ud fra de memoranda, han udarbejdede i begyndelsen af sin ministertid, fra hans senere notater, samt ved analyse af hans reaktioner på påvirkninger. Den opfattelse af sin egen stilling i regeringen og det tyske politiske system han gav udtryk for i sine betingelser for at overtage posten som statssekretær den 9. december 1918, er tidligere blevet nævnt.

Vurderingen af Rantzaus eget billede af sin placering i det *politiske system* har dels fremhævet hans demokratiske sindelag og ønsket om at styrke de demokratiske kræfter,⁸¹ dels, og med modsat tendens, understreget som noget ekstraordinært, at han som diplomat udnævnt til statssekretær med bestemte udenrigspolitiske opgaver krævede at få indflydelse på den interne politik.⁸² Kritikerne ser det som et udemokratisk element, at han ville hæve udenrigspolitikens førelse op over den partipolitiske kontrol (SPD og USPD) og lægge den i sine egne hænder uden egen baggrund i det tyske politiske liv.⁸³ En forfatter som Elben beskæftiger sig med Rantzaus forventninger om sin egen fremtid og hævder at Rantzau havde forestillinger om at opnå posten som rigskansler, og at han derfor ivrigt plejede omgang med folk fra alle partier, herunder USPD.⁸⁴

Kritikerne lægger ganske megen vægt på Rantzaus formodede meget ringe kendskab til den indenrigspolitiske situation i Tyskland.⁸⁵ Heroverfor fremhæver andre, at Rantzau nok stod hævet over partierne, men at han i denne mærkelige tid, da talrige forslag til forfatning og regeringer svirrede i luften, holdt hovedet koldt og havde forståelse for det tyske folks virkelige følelser og behov.⁸⁶

For flere af kritikerne, især Krüger, er Rantzaus fejltolkning af den indenrigspolitiske opinion et af de mest afgørende momenter i hans mis-

⁸⁰ Helbig: Träger s. 208-10. Schüddekopf passim. Linke s. 35-36. Schulz s. 213-14.

⁸¹ Stern-Rubarth s. 71-73. Helbig: Graf Brockdorff-Rantzau und die Demokratie. Euler s. 47.

⁸² Elben s. 117-19, 120. Krüger s. 73: »So beanspruchte er u. a. im Grunde ein Mitspracherecht in inneren Angelegenheiten und versuchte auf diese Weise, den »Primat der Aussenpolitik« zu etablieren«.

⁸³ Krüger s. 73, p. 213.

⁸⁴ Elben s. 115 bygger på Schiffers memoirer. Krüger s. 74, 105.

⁸⁵ Krüger s. 74, 134. Zentrumavisen »Germania« citeret efter Cahén s. 335. Schiffer citeret efter Elben s. 115. Hajo Holborn: Deutsche Geschichte in der Neuzeit, Band 3, München 1971, s. 355-60, Epstein s. 302.

⁸⁶ Helbig: Demokratie. Stern-Rubarth s. 71, s. 87-88. Schüddekopf s. 189-90.

lykkede politik. Forudsætningen for dennes succes var national enighed omkring hans program. Denne enighed viste sig hurtigt at være gået tabt, alene takket være USPD's holdning. Den afløstes endeligt af national splittelse, da højrepartierne på den ene side og Zentrum og SPD på den anden nåede til modsatte konklusioner i spørgsmålet om accept af fredsbetingelserne i juni 1919.

Med til Rantzaus virkelighedsbillede hører vel også hans tillid til sine egne muligheder for at påvirke andre. Kritikerne gør dels opmærksom på hans manglende evne,⁸⁷ trods talrige forsøg, til at påvirke den hjemlige opinion, dels nævnes i forbindelse med hans politik overfor de allierede, at Rantzau vel erkendte, at de allierede formentlig ville stille Tyskland overfor et for ham uacceptabelt diktat, men samtidig troede han tilsyneladende på, at hans egen argumentationsevne ville få de allierede til at ændre vilkårene radikalt.⁸⁸

Tolkningerne af Rantzaus *udenrigspolitiske* virkelighedsbillede må som nævnt bygge på forfatterens egen opfattelse af denne virkelighed. På dette punkt kan en vurdering imidlertid ikke bygges på tysk materiale alene, men i nok så høj grad på direkte kendskab til de allieredes og Ruslands politik. Da kun de færreste af de omtalte forfattere har erhvervet et førstehåndskendskab til materiale herom, kan det næppe undre, at meget forskellige opfattelser gør sig gældende.⁸⁹

Kritikerne opfatter Rantzau som ansvarlig for den fejlslagne tyske politik ikke mindst på grund af sit meget fortegnede billede af den verden, Tyskland var placeret i. Man forestiller sig, at han videreførte den wilhelmske opfattelse af Tyskland som den centralt placerede stat, der havde og burde have en afgørende indflydelse i Europa, og som var potentiel forbundsfælle for de øvrige stormagter. Medens Rantzau skulle opfatte Frankrigs stilling som modstander for given, var hans conception af USA, England og USSR præget af troen på mulige alliancer. Muligvis opfatter Rantzau Tyskland som potentiel hegemonialmagt i Europa.⁹⁰

⁸⁷ Forsøgene på manipulation beskrives bl. a. af Cahén s. 281–83 og s. 305–41. Holborn s. 145, kritik heraf Krüger s. 100, 146, 192. Elben s. 135. Simons brev i Luckau s. 126.

⁸⁸ Krüger s. 77: »Man war vom schlechten Willen den anderen (de allierede) mehr oder weniger überzeugt, ebenso aber auch von der Durchschlagskraft der eigener Argumente«. S. 97, 132–33, 98.

⁸⁹ Undtagelser er Schwabe, Mayer og tildels Holborn og Linke.

⁹⁰ Krüger s. 97–98, s. 211: »... Deutschland habe als Grossmacht ein natürliches politisches und moralisches Recht auf bestimmte Dinge und auf eine bestimmte Behandlung«. Hermann Graml: *Europa zwischen den Kriegen*, München 1969. S. 76: »... Kontinuität der darwinistischen aussenpolitischen Theorie...«. S. 79: »... es musste der deutsche Aussenpolitik mehr noch darum gehen, die imperiale Position und die imperialen Möglichkeiten Deutschlands widerherzustellen«.

Heroverfor mener andre forskere, at Rantzaus billede af verden er det moderne, liberale wilsonianske. De ser ham som en statsmand, der ikke blot stræber mod de wilsonske idealer, men også som en politiker, der har erkendt, at det 20. århundrede tilhører folkene og ikke regeringerne. I denne sammenhæng tolkes Rantzaus forestillinger om verdensopinionens store betydning og hans tanker om mulighederne for et folkeforbund byggende på demokratiske principper.⁹¹

Også kritikerne erkender, at Rantzau lægger vægt på verdensopinionen. De opfatter blot dette som et udtryk for, at hans virkelighedsbillede ikke svarer til realiteterne. (M. a. o en kritik udfra en opfattelse svarende til den realistiske skoles.)⁹² Opfattelsen af den amerikanske præsident *Wilson* og hans politik er efter kritikernes mening et eksempel på Rantzaus manglende realitetssans. Ifølge Schwabe og Krüger går Rantzau ud fra, at *Wilson*s synspunkter og handlinger er moralsk bestemte, og at man kan spille på hans legalistiske konception. Dette søger Rantzau ikke blot i sine proklamationer i februar-marts, men også under forhandlingerne i maj 1919. De positive resultater heraf anses for stærkt begrænsede.⁹³

Tillige tager Rantzau tilsyneladende ikke hensyn til det skifte i USA og England, som valgene i nov.-dec. medfører, hvor de liberale kræfter, der støtter *Wilson* og *Lloyd George*, taber terræn til mere konservative opfattelser. Hele det omsving i opinionen og det politiske styrkeforhold, som er fremhævet af bl. a. Mayer og Schwabe,⁹⁴ får således efter Krügers opfattelse ikke større indflydelse på Rantzaus billede af virkeligheden. Schwabe mener dog her, at Rantzau (modsat forgængeren *Solf*) kendte *Wilson*s svaghed i foråret 1919.⁹⁵ Schwabe mener imidlertid, at Rantzau generelt overvurderede Tysklands position, og at han troede, at den lette våbenstilstand var et forvarsel om freden. Han mistolkede dermed det, der efter Schwabes mening var det generelle i *Wilson*s politik. Rantzaus tilhængere medgiver, at han nærede en tillid til den wilsonske retfærdighed, der viste sig overdreven, men forklarer dette ved tesen om *Wilson*s forræderi mod tyskerne.⁹⁶

Forholdet til *USSR* var bestemt dels af de tysk-russiske forbindelser siden *Brest-Litovsk* freden i 1918 og de tyske hærstyrkers fortsatte ope-

⁹¹ Helbig: *Demokratie*. Schüddekopf s. 50-52, 195-97. Stern-Rubarth s. 77-81. Hertil kommer erkendelsen af de økonomiske og sociale faktorerers store betydning, Euler s. 51.

⁹² Krüger s. 191. Holborn: *Deutsche Geschichte in der Neuzeit III*. München 1971 s. 355.

⁹³ Schwabe s. 346-52, 660-62. Krüger s. 132, 97.

⁹⁴ Mayer, VII, s. 13-30. Schwabe s. 657-58. Holborn s. 136. Holborn: *Deutsche Geschichte* s. 355-60.

⁹⁵ Schwabe s. 659. Mayer s. 233.

⁹⁶ Helbig: *Träger* s. 13, 15. Cahén s. 326, 362-64. Stern-Rubarth s. 85-86, 99.

rationer i Polen og Balticum i 1918–19, dels af de ideologisk-politiske forbindelser mellem de russiske bolshevikker og revolutionen i Tyskland fra november 1918. De overvejelser, den tyske regering gjorde sig, var derfor dels betinget af den interne politiske situation, dels af de store udenrigspolitiske perspektiver, der lå i forholdet til Rusland og vestmagterne; perspektiver, der havde gyldighed for de forestående og igangværende fredsforhandlinger såvel som for den europæiske situation på længere sigt.

Rantzaus opfattelse af Rusland har været undersøgt i særlig grad af Helbig og Linke. Begge erkender, at Rantzau lægger en vis vægt på det tysk-russiske forhold, men Linke understreger hans kølige indstilling til tanken om at bygge den tyske politik herpå og tillige den korte levetid, det bolshevikkiske regime efter Rantzaus mening ville have. Linke understreger – som Walsdorff for Rapallo-politikkens vedkommende⁹⁷ – at Rantzau i sin langsigtede politik er vestorienteret.⁹⁸ Rantzaus opfattelse af USSR forekommer alt i alt kritikerne mere realistisk end hans syn på de vestlige lande og deres opinioner.

Konkluderende kan det nok siges, at ingen vel har løst problemet omkring Rantzaus tolkning af virkeligheden frem til overrækkelsen af de foreløbige fredsbetingelser den 7. maj. Der er vidnesbyrd fra Rantzau og hans rådgiveres hånd om såvel en overdreven optimisme som en meget nøgtern vurdering.

D.

Uenigheden om tolkningen af Rantzaus virkelighedsbillede hænger sammen med forståelsen af hans *målsætning*. Rantzau beskæftiger sig med sine mål såvel i sine memoranda fra januar og februar og i interne møder, som i en række offentlige taler og pressemeddelelser.⁹⁹

De to hovedproblemer, Tyskland stod overfor i 1919, måtte optage udenrigsministeren stærkt. På den ene side den indenrigspolitiske situation, som efter sammenbruddet i november 1918 og revolutionen samt den vedvarende uro, endnu var uafklaret. På den anden side de ydre problemer, i første række at Tyskland efter våbenstilstanden måtte vente en fred, der kunne berøve det dets hidtidige stormagtsstatus og medføre territoriale og økonomiske tab.

Rantzaus *indenrigspolitiske* mål er af Krüger i overensstemmelse med

⁹⁷ Walsdorff s. 33.

⁹⁸ Linke s. 54–57.

⁹⁹ Dette materiale er delvis offentliggjort af Rantzau, Luckau, samt kildegaverne Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien. 6/I–II: Die Regierung der Volksbeauftragten. Akten der Reichskanzlei: Das Kabinett Scheidemann. Boppard 1971.

den østtyske forskning¹⁰⁰ vurderet som typisk liberalt konservative.¹⁰¹ Han ønskede efter denne opfattelse at bevare det bestående samfund, idet han dog havde hilst indførelsen af republikken med glæde. Hans politik havde til hensigt at påvirke SPD til at bremse de mere yderliggående bevægelser, USPD og spartakisterne, og sikre det bestående sociale og økonomiske system. Rantzau optræder her som repræsentant for det bureaukrati, der på linie med bankiers og industridrivende søgte en modus vivendi med SPD, idet man dog som betingelse for sin støtte forlangte ethvert forsøg på indførelse af socialistiske ændringer taget af bordet eller udskudt.

Liberale historikere har en meget afvigende opfattelse. Helbig, der har gjort emnet til genstand for en særlig undersøgelse,¹⁰² når til den opfattelse, at nok kan man næppe betragte Rantzau som en »roter Graf«, men hans syn på sociale og økonomiske problemer fjerner ham dog langt fra den wilhelminske periode og peger mod en demokratisk og social forståelse.¹⁰³

Enkelte forfattere har særligt beskæftiget sig med Rantzaus personlige ambitioner. Disse har været fremhævet som forklaring på hans udenrigspolitiske kurs, som til sidst bragte ham i modsætning til flertallet i regering og parlament. Han skulle have tilstræbt en videre politisk karriere og derfor ønsket en folkelig basis opnået ved en stejl og populær politik.¹⁰⁴

Rantzaus mål for Tysklands placering i det *internationale system* er omstridt. Han ses af Krüger som fortsætter af den tradition, der havde eksisteret i Tyskland i hvert fald siden Bismarcks afgang, og hvis centrale indhold skulle være ønsket om at opnå en dominerende stilling på det europæiske kontinent. Med nederlaget i 1918 kunne dette mål naturligvis ikke søges realiseret med de samme midler som under verdenskrigen. Rantzau ønskede imidlertid en genoptagelse af politikken fra førkrigstiden byggende på et diplomatisk spil mellem de øvrige magter, idet man kunne indgå alliancer med USA, England eller USSR og derved styrke sin egen position og svække øjeblikkelige og potentielle modstandere.¹⁰⁵ I denne politik lagde Rantzau relativt ringe vægt på territoriale udvidelser – et mål, der vel måtte forekomme ret langsig-

¹⁰⁰ Rosenfeld s. 242–44. Obermann s. 54–56.

¹⁰¹ Krüger s. 73. Elben s. 120, 168.

¹⁰² Helbig: *Demokratie* s.

¹⁰³ Stern-Rubarth s. 79–81. Cahén s. 345–51. Schüddekopf s. 191.

¹⁰⁴ Elben s. 115. Krüger s. 74. Rantzau søgte således bl. a. kontakt med USPD i marts 1919, jf. s. 105. Partipolitisk følte han sig knyttet til Deutsche Demokratische Partei, men han var ikke medlem i sin udenrigsministertid, og han syntes ikke herigennem at have søgt at øve indflydelse. Krüger s. 73, Cahén s. 282.

¹⁰⁵ Graml s. 68–72.

tet i 1919 – men til gengæld så meget mere vægt på at give Tyskland en økonomisk stærk stilling.¹⁰⁶

Overfor denne opfattelse fremfører Helbig og Schüddekopf, at Rantzaus mål var af en anden karakter end de wilhelminske regeringers, og at der således ikke er nogen kontinuitet i målene fra Ludendorff til Weimarrepublikkens første år. Tværtimod fremhæves det, at Rantzaus mål ikke var af den traditionelle territoriale og militærstrategiske type, men at han arbejdede ud fra princippet om selvbestemmelsesretten, ønsket om et reduceret militær og et stærkt og handlekraftigt folkeforbund, samt forestillingen om fred og stabilitet i Europa som det basale.¹⁰⁷ Medens den sidste opfattelse af de rantzauske mål i høj grad synes at støtte sig på hans officielle udtalelser, bygger kontinuitetstesen først og fremmest på interne memoranda.

En gennemgang af historikernes opfattelse af Rantzaus mål med hensyn til Tysklands relationer til enkelte lande frembyder et sammensat billede.

I *Ruslands-politikken* stod den socialdemokratisk ledede regering i et vanskeligt dilemma. Internt turde man ikke give revolutionen for meget vind i sejlene, men man kunne dog ikke slå for kraftigt til overfor de revolutionære i nov.-dec. 1918 af hensyn til regeringsfællesskabet med USPD, senere hen af hensyn til den forventede reaktion blandt de socialdemokratiske vælgere. Externt måtte man på den ene side tage hensyn til de allieredes forventet fjendtlige reaktion ledsaget af anklager for manglende troværdighed i tilfælde af snævre tyske kontakter med USSR, på den anden side ønskede man netop at true med sådanne kontakter for at sikre gunstige fredsvilkår.

Linke og Mayer mener, at Rantzau i dette dilemma valgte klart i perioden december 1918–marts 1919. Indadtil krævede han hård fremfærd mod bolshevikker og andre revolutionære, udadtil ønskede han at undgå enhver kontakt med USSR, der på mindste måde kunne opfattes som engagerende. Rantzau ønskede imidlertid ikke at afbryde muligheden for fremtidige forhandlinger med russerne, og hans forsigtige holdning i Radek-sagen kan ses i det lys.¹⁰⁸

Efter 7. maj og især i juni 1919 viser Rantzau en større interesse for de russiske muligheder, opfattet som et alternativ til samarbejde med vestmagterne. Dermed opfattes den russiske politik som et centralt element i et forsøg på at revidere den placering i isolation og afmagt, som

¹⁰⁶ Krüger s. 211–12.

¹⁰⁷ Helbig: Träger s. 12–17. Schüddekopf s. 189–91, 192–94.

¹⁰⁸ Linke s. 35–36. Mayer s. 232–34, 252.

fredsbedingungen menes at have anbragt Tyskland i.¹⁰⁹ Rantzaus spil på de russiske muligheder viser sig bl. a. i en udstrakt anvendelse af socialistiske paroler i hans officielle udtalelser, først og fremmest vendt mod de allierede.¹¹⁰

Kildematerialet til Rantzaus Ruslandspolitik er tvetydigt, idet han indadtil i udenrigsministerium og regering afviser enhver forhandling bl. a. under henvisning til de allieredes mulige reaktion, medens han i de hemmelige forhandlinger med allierede repræsentanter i febr.-april 1919 mere eller mindre åbenlyst truer med en alliance med russerne i tilfælde af uantagelige fredsbedingungen.

Medens Helbig på denne baggrund anskuer Rantzaus senere russiske politik ud fra forsøget på via en alliance at genoprette den imødesete uret ved freden, er Linke – på linie med en østtysk forsker som Rosenfeld¹¹¹ – tilhænger af den opfattelse, at Rantzau ikke ønskede at indlade sig på seriøse russiske kontakter i hele perioden dec. 1918–juni 1919, selvom tanken ikke var ham fremmed.¹¹²

Opfattelsen af Rantzaus *amerikanske* politik er præget af, at Rantzau og *Wilson* i den tyske historiografi er blevet knyttet sammen. Årsagen hertil kan findes i kildematerialet. Rantzau knytter sig – især i sine offentlige udtalelser – gang på gang til de wilsonske mål og strategier. Tanken om en kommende fredelig verden byggende på folkerettens principper, staternes absolutte ligeberettigelse, et stærkt Folkeforbund, og appellen til opinionen uden om staternes valgte ledere, især til de europæiske venstrekræfter.

Årsagen kan måske tillige søges i et behov i den tyske offentlighed i mellemkrigstiden for en »rigtig« *Wilson*. Som Fraenkel har vist det, blev de forskellige tyske grupper *Wilson*-billede alle præget af stærk modvilje.¹¹³ Heroverfor kunne de oprindelige tyske wilsonianere da sætte billedet af Rantzau som den sande og konsekvente forsvarer af de nye liberale idealer. Den idealistiske opfattelse af Rantzau har derfor haft mange lighedspunkter med den idealistiske opfattelse af *Wilson*,¹¹⁴ og man har i høj grad draget sammenligninger.¹¹⁵

Kritikerne af Rantzau, repræsenteret først og fremmest ved Krüger, har fremhævet de store forskelle mellem den amerikanske præsident og

¹⁰⁹ Jvf. hans udtalelse i juni: »Ich glaube, dass von Moskau aus der Unheil von Versailles korrigiert werden kann«. Stern-Rubarth s. 123.

¹¹⁰ Se f. eks. Rantzau s. 178–80 25. maj, 181–83 29. maj. Schulz s. 273.

¹¹¹ Rosenfeld s. 242–47, idet dog Rosenfeld sporer tegn til ændring af politikken i juni kort før Rantzaus fratreden.

¹¹² Linke s. 54–56. Helbig: Träger s. 13. Schüddekopf s. 194.

¹¹³ Fraenkel passim.

¹¹⁴ Se Inga Floto: Nyere synspunkter på Woodrow Wilsons udenrigspolitik.

¹¹⁵ F. eks. Euler s. 47, 99. Cahén 301–02. Stern-Rubarth s. 76–77, 85. Krüger s. 162. Schwabe s. 662.

den tyske udenrigsminister og den afgrund i tankeverden, der at dømme efter Rantzaus interne papirer fandtes mellem en social-liberal idealist og en traditionel magtpolitiker. For disse forskere er Rantzau en manipulator, der overfladisk erkender nogle af de wilsonske virkemidler, men bruger dem i magtpolitikens tjeneste.¹¹⁶

Den tyske regerings mål med hensyn til USA er af den østtyske forskning blevet opfattet som et forsøg på via en alliance at sikre sin egen position indadtil over for de revolutionære kræfter, udadtil vendt mod Frankrig eller USSR. Mayer står ikke fremmed overfor denne tanke, og også Schwabe og Krüger lægger vægt på de tyske tilnærmelser til USA, omend i langt mindre grad og uden særlig begrundelse i de interne forhold.¹¹⁷

E.

Behandlingerne af Rantzaus *strategi og taktik* har dels beskæftiget sig med hans initiativer i forhandlingerne med de allierede og USSR, dels og ikke mindst med hans *stil*. Man har drøftet dens betydning for hans resultater og har som tidligere anført taget stilling til, om andre i den tyske ledelse kunne have nået bedre resultater, såfremt de havde ledet forhandlingerne og fremsat offentlige udtalelser i en anden stil. En række forfattere er af den opfattelse, at Rantzaus måde at udtrykke sig på i forhandlinger, hans moralske og juridiske argumentation, og hans stive teknik, har været en betydningsfuld faktor bag hans resultater.¹¹⁸

Især de kritisk indstillede forfattere har hæftet sig ved Rantzaus *indenrigspolitiske* taktik og i forbindelse med hans fortegnede virkelighedsbillede fremhævet hans manglende parlamentariske dygtighed og hans svigtende evne til at manipulere den tyske opinion. Disse aspekter er blevet nærmere omtalt i forbindelse med beskrivelsen af den tyske udenrigspolitiske beslutningstagning. Her skal blot anføres, at det ikke lykkedes at opretholde en samlet front i Tyskland, i hvert fald ikke længere end til maj 1919, hvorefter Rantzaus tilhængere tabte terræn indtil sammenbruddet i juni, der fulgtes af hans demission. Som fremhævet af Graml lykkedes Rantzaus forsøg på opinionsdannelse først på længere sigt, for så vidt som det blev en myte i Weimar-republikken, at

¹¹⁶ Krüger s. 73: »Seine Aussenpolitik blieb, wenn auch unter dem Eindruck der vor allem von Wilson proklamierten neuen Maasstäbe in modernen Gewand erscheinend, an der Ehre, Macht und Grösse des Deutschen Reiches orientiert«. Jvf. Kessler s. 105. Graml p. 72.

¹¹⁷ Obermann s. 57-58, 61. Rosenfeld s. 243. Mayer s. 229, 234, 583. Schwabe s. 346-52. Krüger s. 191.

¹¹⁸ Bernstorff s. 187. Epstein s. 302. Schwabe s. 660-62. Holborn s. 137. Graml s. 71-72. Mayer s. 759-64, 768-69. Krüger s. 100, 143. Rantzaus tilpasningsdygtighed til nye situationer vurderes af Schüddekopf som fremragende (s. 189), medens Krüger s. 132-33 og Walsdorff s. 33 lægger vægt på hans besynderlige mangel på samme.

Versailles var en ubarmhjertig diktatfred, og at Tyskland havde den moralske og juridiske ret på sin side. Men på dette tidspunkt var Rantzau selv ude af politikens centrum.¹¹⁹

Overfor de *allierede* havde Rantzau mulighed for at spille på en række forskellige elementer for at opnå sine mål. Man kunne søge at formulere sin argumentation i moralske, juridiske eller realpolitiske termer; man kunne rette sig mod opinionen i de allierede og evt. tillige i de neutrale lande, eller den perciperede personlige moral og indstilling hos de allierede ledere, især Wilson; og man kunne fremføre faktorer som frygten for et bolshevikkisk, eller et potentielt stærkt og revanchistisk Tyskland, mulighederne for de allierede i Tysklands økonomiske nytteværdi, eller udsigten til en alliance mellem vestmagterne og Tyskland vendt mod USSR overfor risikoen for en tysk-russisk alliance vendt mod de allierede.

Baggrunden for Rantzaus *juridiske argumentation* var forståelsen af Lagsingnoterne af okt.-nov. 1918 som det juridisk og folkeretligt bindende grundlag for såvel våbenstilstand som fred. Han mente følgelig, at Wilsons proklamationer, først og fremmest de 14 punkter fra jan. 1918, måtte være det grundlag, de allierede og tyskerne skulle argumentere udfra. Den tyske argumentation såvel i perioden før noteudvekslingen i maj 1919 som under denne officielle forhandling fulgte ikke den amerikanske endsige den allierede fortolkning, som tyskerne i en vis udstrækning var bekendt med allerede i oktober 1918. Tværtimod opfattede man de 14 punkter som et juridisk dokument, der kunne fortolkes frit, og man argumenterede derfor for de tyske interesser så langt som det var muligt indenfor dokumentets rammer. Men netop ved denne fortolkning, som lå langt fra Wilsons intentioner – i hvert fald i foråret 1919 – var den juridiske taktik efter de kritiske forskeres mening dømt til at mislykkes. Man kunne næppe forvente, at de allierede, ejheller Wilson selv, ville acceptere en efter deres mening stærkt tendentiøs udgave af Wilsons tanker som et folkeretligt grundlag.¹²⁰

Rantzaus kritikere har også opfattet hans forsøg på at manipulere *opinionen* efter Wilsons eksempel som delvis forfejlet. Det lykkedes ikke at påvirke opinionen i de allierede eller neutrale lande i en sådan grad, at det fik væsentlige konsekvenser for de allieredes politik i 1919.¹²¹ Heroverfor mener Schwabe, at Rantzau – ligesom Wilson og dennes liberale rådgivere – klart så hele den ideologisk-politiske situation, der var blevet skabt efter 1917.¹²² Han så betydningen af at appellere til de moderate og venstrekræfterne i den allierede og neutrale opinion. Der-

¹¹⁹ Graml s. 113. Krüger s. 100.

¹²⁰ Krüger s. 132, 100. Schulz s. 218–19. Holborn: Deutsche Geschichte in der Neuzeit, s. 355–57. Graml s. 72. Schwabe s. 661.

¹²¹ Krüger s. 100.

¹²² Schwabe s. 661, 663. Mayer s. 769.

for førtes den moralske og idealistiske linie frem. Når målet på lidt længere sigt opfattedes som en alliance med Wilsons USA og dermed en splittelse af de allierede, var det rimeligt at søge at lægge grunden her til ved en appel til de tanker, der efter Rantzaus mening eksisterede i såvel den amerikanske opinion som ledelse.¹²³

Ved siden af den moralske og juridiske argumentation og bagved de politiske faktorer, man kunne spille ud mod de allierede, lå gennem foråret 1919 det afgørende element, *truslen* om ikke at ville undertegne en fredstraktat. Denne latente eller udtalte trussel havde ikke blot det formål at overbevise de allierede regeringer og befolkninger om alvoren i det tyske standpunkt, men også en funktion indadtil med det formål at samle den tyske opinion bag regeringens politik.¹²⁴ Blandt de i denne oversigt nævnte forfattere hersker der en vis enighed om, at en afgørende forudsætning for denne rantzauske taktik var enighed herom i Tyskland.¹²⁵ Denne betingelse var næppe tilstede i juni 1919 og allerede i kraftig opløsning i maj. Rantzaus kritikere mener, at den ikke på noget tidspunkt kan siges at have eksisteret.¹²⁶ Når Rantzau til trods herfor fortsatte sin kurs, tolkes det på forskellig måde. Epstein lægger vægt på hans ringe kendskab til den indenrigspolitiske situation.¹²⁷ Euler og Cahén lægger ansvaret for den svindende støtte i regering og parlament på Erzberger, som gives hovedskylden for resultatet.¹²⁸ De mener, at Rantzau gjorde et udmærket forsøg på at lede opinionen, men ikke havde mulighed for at overvinde politikernes forræderi.¹²⁹ Krüger er tilbøjelig til at mene, at Rantzau fortsatte sin politik ud fra æresbegreber og personlig forurettelse mere end ud fra rationelle overvejelser.¹³⁰ Graml lægger større vægt på Rantzaus formodede ønske om at etablere en basis for enighed i Tyskland – omkring sin egen person – på længere sigt.¹³¹ Endelig mener Rantzau-tilhængere som f. ex. Duckwitz, at han valgte den kurs, der trods alt var den bedste taktiske mulighed, omstændighederne taget i betragtning.¹³²

Rantzaus *forhandlingsteknik* overfor de allierede efter delegationens ankomst til Versailles 29. april 1919 omtales i en række værker. Hans

¹²³ Schwabe s. 663. Mayer s. 234.

¹²⁴ Holborn s. 138.

¹²⁵ Duckwitz s. 12.

¹²⁶ Krüger s. 194. Holborn s. 138. Schulz s. 214, 220–22, 224.

¹²⁷ Epstein s. 302.

¹²⁸ Euler s. 106–07. Duckwitz s. 12. Cahén s. 298, 330–31.

¹²⁹ Stern-Rubarth s. 87–95. Rössler s. 233.

¹³⁰ Krüger s. 133, 192–94.

¹³¹ Graml s. 113. For en østtysk historiker som Obermann vender Rantzau sig mod undertegnelse af traktaten for at opnå »einen Vorteil für seine chauvinistische Propaganda . . . die er zur Vorbereitung eines zweiten Weltkrieges benötigte.« S. 61.

¹³² Duckwitz s. 11.

tale i forbindelse med overrækkelsen af fredsbetingelserne 7. maj, der kommenteres i de fleste fremstillinger, vurderes af de fleste som en urimeligt fornærmende provokation, der til en vis grad prejudicerede den følgende måneds forhandlinger, eller i hvert fald bestyrkede de allierede ledere i den mistillid, de måtte nære til oprigtigheden i den nye demokratiske linie i tysk politik.¹³³ Enkelte forsvarer Rantzau med, at talen var et konsekvent indlæg ud fra det moralske og juridiske grundlag, han havde anlagt.¹³⁴

De enkelte noter til de allierede, som tidligere er nævnt i forbindelse med uenigheden i regeringen, anses af flere for hver for sig velformulerede og taktisk velberegne.¹³⁵ Andre fremhæver, at den strategi, de var udtryk for, i sig selv var forfejlet. Den svaghed, der lå i grundlaget og den manglende forståelse af de allieredes opfattelse og hensigter, forstærkedes ved den vekslende mellem spidsfindige juridiske fortolkninger og formodet hykleriske moralske krav, der var indholdet i de tyske kommentarer og modforslag til fredsbetingelserne.¹³⁶

Hvad angår hovedlinierne i de tyske forsøg på at ændre de forelagte vilkår er Schwabe inde på, at Rantzau retter hovedskytset mod de territoriale og ikke de økonomiske bestemmelser.¹³⁷ Krüger derimod opfatter situationen således, at den tyske delegation lægger overordentlig stor vægt på de økonomiske sider, og at man først til sidst erkender, at man bedre kan tåle økonomiske indrømmelser på grund af deres midlertidige karakter.¹³⁸

IV

Ovenstående gennemgang af en række historikers opfattelser af problemerne i den tyske udenrigspolitik i foråret 1919 har afsløret vidtgående divergencer. At bidrage til en forklaring herpå er formålet med det følgende. Det sker dels ved en omtale af nogle linier i tysk samtidshistoriografi dels ved en gennemgang af den påvirkning, den aktuelle politiske udvikling og kildematerialets tilgængelighed kan tænkes at udøve på historieskrivningen. Vigtige sider af de i indledningen rejste spørgsmål vedrørende materiale, metode og værdiforestillinger skulle derved kunne belyses. Samtidig anlægges en vurdering af værkerne ud-

¹³³ Krüger s. 161. Holborn s. 137. Schulz s. 218. Erich Eyck: *Geschichte der Weimarer Republik I*. Zürich 1954, s. 129-31.

¹³⁴ Rössler s. 231, 233. Stern-Rubarth s. 13-18, 100. Duckwitz s. 11.

¹³⁵ Dickmann s. 77-83. Rössler s. 232. Martin Göhring: *Bismarcks Erben 1890-1945*. 1958.

¹³⁶ Krüger s. 162, 167, 177, 192. Schulz s. 224.

¹³⁷ Schwabe s. 663.

¹³⁸ Krüger s. 162: »Da Reichsregierung und Delegation die Reparationsfrage als die wichtigste ansahen...«. S. 193: erkendes, at det tyske standpunkt er at købe sig bedre territorial ordning via tilbud om større reparationsbetalinger.

fra de kriterier, deres forfattere selv anfører i forord o. lign. Forskernes bevidsthed om deres metode og deres evne til at opfylde egne krav kan derved antydes.

Ofte har der været tale om *to hovedsynspunkter* på Rantzau, en positiv og en negativ vurdering, omend mere nuancerede opfattelser har kompliceret billedet. Denne situation kan hænge sammen med *to generelle normativt orienterede opfattelser af Versaillesfreden*. Den ene betragter freden som *et urimeligt diktat* ud fra politiske, juridiske eller moralske anskuelser. Den anden anser den afsluttede fred for *en politisk nødvendighed*, magtforhold og interesser taget i betragtning, eller i overensstemmelse med liberale moralske principper og juridisk uangribelig.

Tilhængere af den første opfattelse vil typisk falde i to grupper i deres vurdering af Rantzau. I den ene findes de forskere, der er tilhængere af Rantzaus mål og samtidig accepterer hans strategi og taktik som den mest effektive eller juridisk og moralsk rigtigste. I denne gruppe finder man tyske nationalistere og liberale. I den anden gruppe ser vi de forfattere, der nok accepterer tyske mål og kritiserer Versailles-diktatet, men som finder den tyske forhandlingspolitik uegnet eller direkte medansvarlig for fredens hårdhed. De vil derfor være kritikere af Rantzau, hvad angår hans metoder og evt. hans virkelighedsbillede. Denne gruppe består foruden af en række tyske historikere af en række især engelske og amerikanske forfattere fra 1930'erne til idag.

Naturligt vil tilhængere af den anden hovedopfattelse findes blandt Rantzaus kritikere. De betragter hans målsætning som angribelig, evt. som led i et generelt angreb mod tysk udenrigspolitisk konception indtil 1945. Samtidig vil de ofte finde hans strategi umoralsk, for så vidt den er med til at skabe et grundlag for revanchisme i Tyskland. Denne opfattelse var den officielle allierede fortolkning, men blev i USA og England efterhånden fortrængt af revisionister i mellemkrigstiden. Indtil de seneste år har den kun sporadisk været fremme blandt tyske radikale historikere.¹³⁹

En tredje opfattelse, som fordømmer både allieret og tysk målsætning, kan f. ex. gøre dette udfra en marxistisk tradition, en generel afvisning af magtpolitik, eller en idé om, at det utilstrækkelige og selvmodsigende kompromis, som Versailles-freden udgjorde, ikke kan tilfredsstille hverken moralske eller politiske krav til international stabilitet eller retfærdighed.

Man kan rejse det generelle historiografiske spørgsmål, om forbindelsen mellem den *politiske virkelighed*, der omgiver historikeren, og hans forskningsresultater og søge at belyse det på grundlag af opfattelserne af Rantzau og den tyske udenrigspolitik i 1919.

I 1920'ernes debat fik Rantzau ikke nogen helt central placering. Det

¹³⁹ F. eks. Graml s. 71–82.

kan hænge sammen med, at Versaillesproblemet i høj grad blev et spørgsmål om krigsskyld. De nationale tyske historikere – såvel som de fleste mere radikale – accepterede den problematik, der synes skabt af Versaillesfredens krigsskyldparagraf (§ 231). Man overtog derved den politik, som netop Rantzaus havde stået for i 1919, hvis centrale juridiske punkter var krigsskyldsspørgsmålet og det juridiske grundlag for freden, der antoges skabt med Lansingnoterne af oktober-november 1918. Debatten om Versailles blev derfor en overvejende juridisk diskussion om de 14 punkter og Lansingnoternes forhold til fredstraktaten, især dennes reparationsafsnit, samt en diskussion af traktatens folkeretlige stilling som helhed. Hertil føjedes det historiske opgør om ansvaret for 1. verdenskrigs udbrud.

Men da netop Rantzaus udgangspunkt accepteredes og i løbet af 1920'erne blev næsten enerådende i Tyskland og efterhånden vandt frem i USA og England, var der mindre grund til at beskæftige sig med den tyske udenrigspolitik i 1919, der kunne opfattes alene som en nødvendig reaktion på de allieredes retsstridige adfærd, og slet ingen grund til at drage de rantzauske grundsynspunkter i tvivl. Når man i den juridiske og historiske debat – der samtidig var et indlæg i en storpolitisk debat – gik ud fra disse synspunkter, faldt det næppe naturligt og ville næppe have været taktisk klogt at sætte spørgsmålstejn ved deres rimelighed eller deres anvendelighed som redskaber i politikken i 1919.

Det bemærkelsesværdige ved Rantzaus placering i den tyske historiografi i mellemkrigstiden er, at han støttes af såvel de konservative historikere, som var modstandere af Weimarrepublikken, som af liberale tilhængere. Det kan hænge sammen med, at Rantzaus udenrigspolitiske program og især hans afvisning af freden er blevet stående som hans image i konservative øjne og har kunnet bruges i kampen mod republikken, medens de samtidige liberale har kunnet lægge vægt på hans wilsonske udenrigspolitiske proklamationer og hans erklærede sociale sindelag som udtryk for demokratiske grundsynspunkter.¹⁴⁰

Den forholdsvis ensartet positive tolkning af Rantzaus i 1920'ernes offentlige debat og historieskrivning – når bortses fra den øjeblikkelige politiske uenighed i 1919 – hænger måske også sammen med den integrerende virkning, Versaillesfreden fik på tyskernes udenrigspolitiske opfattelser. Striden under 1. verdenskrig om målenes omfang, bliver afløst af et nogenlunde enstemmigt ønske om revision af fredstraktaten. De grupper, der måtte have videregående mål, udskyder disse indtil en revision er sikret, og de kommer derfor først frem i slutningen af 1930'erne, da Versaillesfreden stort set er ændret efter de tyske ønsker fra 1919.¹⁴¹

I 1930'ernes politiske situation gled Rantzaus i baggrunden. Den na-

¹⁴⁰ En forfatter som Stern-Rubarth hører således til de liberale opfattelser.

¹⁴¹ Hillgruber s. 15. Striden om undertegnelsen forblev stort set en episode uden indvirken på enigheden om revisionsmålsætningen.

tionalsocialistiske opfattelse havde vanskeligere ved at acceptere Rantzau i den rolle som formidler af forståelsen med USSR, som han spillede i 1920'erne, omend man anerkendte hans optræden i Versailles. For nationalsocialisterne var det væsentligt at demonstrere, at det først og fremmest var takket være deres initiativer, at »Versailles-diktatet« blev ophævet.¹⁴²

Den vesttyske historieskrivning *efter 1945* er i en lang periode præget af opgøret omkring det 3. rige og årsagerne til 2. verdenskrig. Denne debat har et politisk aspekt, for så vidt dens mening er at frikende det tyske folk for en del af ansvaret for udviklingen og derved gøre Forbundsrepublikken mere acceptabel som politisk partner. Det bliver da naturligt at se Versailles som et betydningsfuldt element i nationalsocialismens udvikling, og Rantzaus argumenter fra 1919 genoptages.¹⁴³ Samtidig bliver den tyske politik i 1919 sammen med Rapallo- og Locarnopolitikken aktuel som eksempel på en aktiv tysk udenrigspolitik på demokratisk grundlag, der havde det formål, at bringe Tyskland ud af isolationen efter en tabt krig.

Men netop spørgsmålet om tysk udenrigspolitisk aktivitet tages op først af den østtyske forskning og siden i forbindelse med Fischer-debatten af den vesttyske. Den revision af forestillingerne om tysk udenrigspolitik, der fremkommer omkring 1960 og efter en til tider voldsom debat med traditionalistiske historikere bliver næsten dominerende i den nyeste forskning, opfatter ikke en aktiv tysk politik som noget efterlevelsesværdigt. Tværtimod fremhæver man de voldsomt expansionistiske mål som umoralske og ødelæggende for fred og stabilitet. Man hæfter et odium som imperialismen på denne linie.

Den *normative holdning*, som præger flere af de nyere tyske fremstillinger, kan måske tages som udtryk for en aktualisering af den historiske debat. Man opfatter den som betydningsfuld også for samtidens vesttyske politik. Medens det er karakteristisk for en række af de i denne oversigt nævnte forfattere, at de vurderer Rantzau og hans politik ud fra moralske normer, er direkte henvisninger til aktuel politik sjældnere. Dog lader eksempelvis Schüddekopf Rantzau være i samklang med og profetisk forløber for den tyske integrerende Europapolitik efter 2. verdenskrig.¹⁴⁴

¹⁴² F. Berber: *Das Diktat von Versailles 1-2*. Essen 1939.

¹⁴³ S. William Halperin: *Germany Tried Democracy 1918-23*. 1946. Gerhard A. Ritter: *Der Versailles Vertrag von 1919*. Gütersloh 1951. Martin Göhring: *Bismarcks Erben 1890-1945*. 1958. A. Schwarz: *Geschichte der Weimarer Republik*, i Just: *Handbuch der deutschen Geschichte*. 1958. R. Rössler: *Deutschland und Versailles i Ideologie und Machtpolitik 1919*. Göttingen 1966. Hans Rothfels: *Versailles nach 50 Jahren*, i *Der Monat* 1969, s. 53-62. Ludvig Dehio: *Versailles nach 35 Jahren*. *Der Monat* 1954, s. 345-52. Dehio har ene øjnene åbne for den ekspansionistiske tyske politik, hegemonialpolitik, og Versaillesfredens relative mildhed især sammenlignet med situationen i 1945.

¹⁴⁴ Schüddekopf s. 195, 197.

Tysk historieforskning har indtil de seneste år været domineret af en tradition, som med udgangspunkt i statsbegrebet, med metodisk grundlag i analyse af beslutningstager-orienteret materiale og med hovedvægten på den politiske og politisk-institutionelle historie, i talrige tilfælde har fortolket fortiden ud fra opfattelsen af den preussisk-tyske stats formodede interesser. Den debat, der i Weimarrepublikkens tid fandt sted mellem en traditionel konservativ retning, de mere liberale historister og de radikale historikere, berørte kun Rantzau og hans politik for så vidt de radikale historikers indenrigspolitiske primat måtte placere ham i baggrunden.

I billedet af Wilson stod konservative og radikale ikke langt fra hinanden i deres fordømmelse. Medens de konservative forkastede Wilsons ideer, byggede de radikales kritik på forestillingen om, at Wilson havde svigtet sine egne idealer, og at han ved at gå på kompromis med de allierede havde forrådt, bevidst eller ubevidst, de liberale og radikale tyskers sag. Heroverfor opstiller de moderate Rantzau som den sande og kompromisløse wilsonianer, medens de konservative accepterer ham som den, der udfra tyske æresbegreber afviser fredsdiktatet. Alene de få radikale stemmer kritiserer som allerede i 1919 hans politik for et hyklerisk program, som ikke afspejler Rantzaus egne faktiske mål, og opviser en række taktiske fejl.¹⁴⁵ Kvantitativt sejrede den traditionalistiske skole i 1920'erne med den virkning, at kritikken af Rantzau alene fandt sted indenfor rammerne af enighed om målene.

Med en række liberale og radikale historikers emigration i 1930'erne ophører uenigheden, og traditionalisterne i en tillæmpet nationalsocialistisk fortolkning bliver enerådende. De emigrerede liberale opretholder som Luckau den liberale Rantzau-myte, medens mere radikale som Holborn fortsætter kritikken især af Rantzaus taktik.

Efter 1945 foregår en art fusion mellem den traditionelle konservative og den liberale historiske skole med navne som Ritter, Herzfeld og Rothfels som de ledende.¹⁴⁶ Det liberale grundlag og de demokratiske ideer accepteres nu generelt, og forskere som Helbig og Euler tager atter Rantzau frem som eksempel på den moderne indstillede demokratiske skikkelse, der skaber kontinuiteten i tysk historie mellem den wilhelminske epoke og Weimar-tiden. De angreb, der fra østtysk side rettes mod tysk politik efter 1. verdenskrig og især mod det socialdemokratiske forrædderi mod revolutionen, fører næppe i 1950'erne til nye fortolkninger i Vest-Tyskland.

Schüddekopf kan betragtes som en fortsætter af den positive interesse

¹⁴⁵ F. eks. Oscar Stillich: *Der Friedensvertrag von Versailles im Spiegel deutscher Kriegsziele*. Berlin 1921, 1922.

¹⁴⁶ Disse forfattere har imidlertid kun i småskrifter udtrykt sig om Rantzau og den tyske politik i 1919.

for en repræsentant for den aktive udenrigspolitik på ikke-autoritært grundlag, der er opnået enighed om i 1950'ernes Rantzau-forståelse. I 1960'erne er andre dele af tysk historieforskning imidlertid gået nye veje. Nogle af de store debatter om tysk udenrigspolitik i 1960'erne har drejet sig om dens mest aktive faser i perioden siden 1870.

Fischer giver en ny fortolkning af tysk målsætning før og under 1. verdenskrig, som fremmaner billedet af en expansionistisk politik af stor, måske verdensomspændende rækkevidde. *Fischer* ser ikke blot denne politik fra Ludendorffs side, som vedgået af traditionalistiske forskere som Ritter, men også hos tyske politikere som Bethmann Holweg, der hidtil er blevet betragtet som moderate.¹⁴⁷ Fischers revisionistiske opfattelse sætter en diskussion igang om kontinuitetslinierne i tysk udenrigspolitisk tænkning. I Rantzau-debatten kan ses en tendens til, at folk som Graml og Krüger på et normativt grundlag søger at dokumentere – den ene på bredt, den anden på snævert grundlag – en fortsættelse i 1919 af den målsætning, der var gældende under krigen. Alene taktikken skifter karakter.

Også den *strukturelle* tendens, der allerede i mellemkrigstiden sporede i dele af tysk historieskrivning, får i 1960'erne større styrke. De førende forskere som *Schieder* og *Conze* vender sig i deres mere programmatisk orienterede indlæg mod den traditionelle personorienterede forskning og lægger på linie med franske forbilleder større vægt på de sociale og økonomiske strukturer, på en gruppebeskrivelse. Materialet får et statistisk præg, og analysen af de politiske begivenheder træder tilbage til fordel for faktorer, der opfattes som grundlæggende årsager, og udviklinger af større rækkevidde for befolkninger og stater. Dette program er endnu kun i stærkt begrænset omfang blevet virkeliggjort. Ganske vist har man også i debatten omkring 1919 søgt at beskæftige sig med ideologier, partier og massebevægelser, og ganske vist har man lagt vægt på økonomiske og sociale faktorer, men der er en stærk tendens til at dette fortsat sker udfra et person- og eliteorienteret grundlag.

Når *Elben* skal analysere forholdet mellem de regerende politiske partier og det bureaukratiske system, benytter han sig på traditionel vis først og fremmest af det ministerielle dokumentmateriale. Hans aktører er ikke klasser og grupper, men enkelte formodede beslutningstagere. Hans teser vedrørende Rantzau går netop på det personlige plan og ikke på ideologier eller forskelle i mål og strategier.

På tilsvarende måde benytter *Krüger* alene det ministerielle materiale i sin skildring af de økonomiske problemer og socialdemokraternes af-

¹⁴⁷ Se herom: Inga Floto: Tysk Debat om den første Verdenskrig. *Historisk Tidsskrift* 12. r. III, Kbhvn. 1968, s. 111–28.

hængighed af koalitionen af højfinans og embedsmænd. Derved overser han ikke blot den militære indflydelse, men ser måske også sine teser bekræftet, alene fordi det materiale, han benytter, indeholder vidnesbyrd om forsøg fra private erhvervsdrivendes side på at influere udenrigspolitikken, især i reparationsspørgsmålet. Ved ikke at inddrage egentligt sociologisk og økonomisk-statistisk materiale etablerer Krüger ikke nogen baggrund for de mulige faktiske virkninger af den foreslåede eller førte politik. Han ser blot virkeligheden fra de formodede beslutningstageres side. Hans vurderinger er derfor netop ikke af strukturel karakter, men derimod stærkt personorienterede. Hans bog bliver et moralsk opgør med Rantzau og bankierne som personer, der opstiller mål og vælger midler, vurderet udfra Krügers egne normative forestillinger om rimelige mål og midler.

Flere af de tyske historikere med ideologisk, social og økonomisk orientering befinder sig altså fortsat i en personorienteret skole, og samtidig føres traditionen for normative vurderinger videre, nu ganske vist i de nye normer, som bl. a. Fischer opstiller.

Debatten omkring Rantzau kan betragtes som en del af de øvrige samtidshistoriske meningsudvekslinger, der har præget tysk historieskrivning. Det har allerede været nævnt, at den i nogen grad har stået i skyggen af debatterne om mere aktive perioder i tysk udenrigspolitik.¹⁴⁸ Det er tillige blevet berørt, hvorledes krigsskyldsdebatten og diskussionen om Wilson allerede på et tidligt tidspunkt vævedes sammen med den, samt at primat- og kontinuitetsdebatterne er indgået.

Den debat, der er opstået i forbindelse med *Arno Mayers* teser om, at de ideologiske og indenrigspolitiske faktorer var afgørende for staternes udenrigspolitik i 1919, har senest haft konsekvenser for opfattelsen af tysk udenrigspolitik. Mayers tese, der tidligere bl. a. har været fremført i østtysk historieskrivning, tager sit udgangspunkt i de ledende politikeres formodede frygt for politiske, økonomiske og sociale omvæltninger i deres egne lande og i Europa som helhed.¹⁴⁹ Mayers tanke, der var ny i de angelsaksiske lande, faldt udmærket i tråd med den betydelige interesse, der såvel i Øst- som Vest-Tyskland havde været for de revolutionære begivenheder i Tyskland 1918-19. På det europæiske kontinent var det den tyske revolution, som først og fremmest optog de

¹⁴⁸ Således debatten om Bismarck og Wilhelm II's udenrigspolitik, Rapallo, Locarno og den nationalsocialistiske udenrigspolitik. Man kan måske opfatte den positive interesse for Rantzau som et udslag af den traditionelle optagethed af en initiativrig politik.

¹⁴⁹ Mayer passim. Obermann f. eks. s. 61 passim. Klein passim. Om Mayerdebatten i USA se Inga Floto, *Historisk Tidsskrift* 12. r. III, p. 125 ff., 138. Jvf. også en nationalistisk tysk opfattelse som Andreas Hohlfeld: *Die besiegten Sieger*. Berlin 1943.

allierede statsmænd. Den inddæmningspolitik, Mayer ser dem føre, får en parallel i den tyske ledelses forsøg på at sikre sin position indadtil. Som det er tilfældet på allieret side, ser også de tyske ledere en sammenhæng mellem deres interne situation og de udenrigspolitiske resultater, de kan opnå.

Hvis man trækker forbindelsen mellem de allierede og tyske lederes således sammenfaldende interesser i at opnå stabilitet og dæmme op for den ideologiske drejning mod »forces of Movement«, kan man nå den tese, der ikke er ukendt i Øst-Tyskland, at der var en sammenhængelse ikke blot mellem den socialdemokratisk ledede regering og hæren og det gamle bureaukrati, men også mellem den tyske og den allierede især amerikanske ledelse. De vesttyske forskere, der har taget denne problematik op, har enten som Schwabe afvist den, eller som Krüger i hvert fald ikke gennemført den fuldt ud, fordi man kun har foretaget studier på tysk materiale og alene på dele deraf.

På grundlag af debatten om Rantzau kan man forsøge at tage stilling til spørgsmålet om de samtidshistoriske forskningsresultaters afhængighed af *kildegrundlaget*. For så vidt argumenterne i diskussionen omkring de tyske mål og strategier er omtrent uforandrede gennem hele perioden, kunne man fremsætte den hypotese, at det forbedrede kildegrundlag i form af adgang til det interne og hemmelige materiale ikke har spillet nogen stor rolle. Det må imidlertid erindres, at medens kritikken af Rantzau og hans politik i samtiden blev overdøvet af den brede enighed om hans positive indsats, er de kritiske synspunkter efter åbningen af arkiverne blevet langt mere udbredte og er således begyndt at trænge frem i oversigtsværker. Når man kan arbejde med de interne dokumenter, er det ikke længere nødvendigt som udgangspunkt at tage det billede, som Rantzau søgte at skabe af sig selv overfor samtid og eftertid ved hjælp af sine offentlige udtalelser og offentliggjorte erindringer.

Det må imidlertid nævnes, at også efter udnyttelse af arkivmaterialet kan man som Schüddekopf og til dels Helbig nå frem til en opfattelse, som falder helt i tråd med den tradition fra 1920'erne som f. ex. Stern-Rubarth skrev i. Materialet synes altså ikke entydigt at styre opfattelserne. Det er afgørende, ud fra hvilken grundholdning og hvilke teser det læses. I den forbindelse forekommer det vigtigt, at de nye fortolker af den tyske udenrigspolitik, som f. ex. Schwabe og Krüger giver, har hentet deres inspiration i nytolkninger af andre historiske problemer.

V

Oversigten har ved at beskæftige sig med Rantzau-debatten dels søgt at give et billede af Rantzaus person og politik og nogle af de proble-

mer, Tyskland stod over for i 1919, dels haft det formål at vurdere debatten i dens historiografiske sammenhæng. Det er fremgået af gennemgangen, at der næppe er etableret et entydigt grundlag for forståelsen af Rantzaus virkelighedsbillede, mål og strategi. Ej heller er der klarhed over, hvorledes Rantzau kunne opnå og fastholde sin centrale placering i den tyske udenrigspolitiske beslutningstagning på trods af de tilsyneladende katastrofale følger, hans politik indebar risiko for ifølge samtidige vurderinger.

Elementer til løsning af det første problem kunne måske fremdrages ved videregående studier af kontinuitetsproblemet i tysk udenrigspolitik. Analyse af den linie, der på trods af skiftende institutionelle og personelle rammer kan iagttages i den kronologiske udvikling, kan måske bidrage til forståelsen af den politiske tænkning i det miljø, der formulerede de tyske mål. Det andet spørgsmåls besvarelse forudsætter formentlig mere indtrængende analyser af sammenhængen mellem inden- og udenrigspolitik end de hidtil publicerede. Der kan her ligge en betydelig opgave, som dog formentlig vil vanskeliggøres som følge af de nye og krævende analyser og kombinationer af kildemateriale, der vil være nødvendige. For begge problemers vedkommende gælder det, at ideer og analyserammer fra politisk videnskab ikke hidtil er forsøgt benyttet. Man kunne forestille sig frugtbare resultater heraf, for så vidt de generaliserende samfundsvidenskabers begreber og modeller kunne tilpasses denne historiske situation.

Det er næppe muligt at løse de historiografiske problemer, der knytter sig til vurderingen af Rantzau-forskningen, uden bidrag fra andre punktvis eller oversigtsmæssige undersøgelser. Som følge af materialets specifikke karakter og begrænsede omfang kan der ikke med nogen sikkerhed drages slutninger vedrørende de generelle problemer, der er blevet berørt, som f. eks. forholdet mellem kildemateriale, metodisk og teoretisk udgangspunkt og samtidig politisk udvikling som grundlæggende faktorer bag historiske opfattelser og resultater.